

ΧΡΟΝΙΚΑ זכרונות

ΟΡΓΑΝΟ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΙΚΟΥ ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΤΟΜΟΣ ΚΔ' • ΑΡ. ΦΥΛΛΟΥ 172 • ΜΑΡΤΙΟΣ - ΑΠΡΙΛΙΟΣ 2001 • ΑΔΑΡ - ΝΙΣΑΝ 5761

Αρνητισμός και Ολοκληρωτισμός

Του κ. ΚΡΙΣΤΙΑΝ ΓΚΟΝΤΕΝ

Μια ορισμένη άρνηση της πραγματικότητας μπορεί να είναι πολιτική αρετή. Συνώνυμη του αντικοφορμισμού, μία τέτοια ενεργητική στάση κατασκευάζει πρωτοπορίες, δρώσες μειοψηφίες, οι οποίες, συχνά, γονιμοποιούν εναλλακτικά προτάγματα. Ωστόσο, τι συμβαίνει όταν μια άρνηση επιχειρεί να ανακατασκευάσει το παρελθόν συσκοτίζοντας εγκλήματα, και πλασάρει το προϊόν της υπό το επίχρισμα ακόμα και του ριζοσπαστισμού; Μιλάμε για τον λεγόμενο «αρνητισμό», την άρνηση δηλαδή εκ μέρους ναζιστικών, μεταναζιστικών κύκλων, αλλά και, ενίοτε, μεταπολιτικών «ερευνητών» να αναγνωρίσουν την πραγματικότητα της ναζιστικής θηριωδίας, πιο συγκεκριμένα, της Γενοκτονίας των Εβραίων της Ευρώπης από τους ναζί. Στο κείμενο

που ακολουθεί, ο φιλόσοφος Κριστιάν Γκοντέν τέμνει τα «επιχειρήματα» των αρνητιστών και αναζητά να εγκαθιδρύσει μία σχέση ανάμεσα σε αυτά και την ολοκληρωτική σκέψη.

Ο Κρ. Γκοντέν προτείνει τον όρο «απαρνητισμός», ως καταλληλότερο όχι μόνο για να περιγράψει μία κατάσταση απάρνησης του πραγματικού, αλλά και εξήγησης μιας κατά βάση ψυχωτικής σχέσης των απαρνητών με την πραγματικότητα και την ιστορία της. Για τον συγγραφέα, ο απαρνητισμός συνιστά τη σημερινή εκδοχή του ολοκληρωτισμού.

Το κείμενο είναι απόσπασμα από ένα συνοπτικό δοκίμιο με τίτλο «Αρνητισμός και Ολοκληρωτισμός» (εκδ. Pleins Feux, Οκτώβριος 2000).

Ανδρέας Πανταζόπουλος
[«Αυγή», 11 Φεβρουαρίου 2001]

Σ

ΤΗΝ ΑΡΧΗ μιλήσαμε για «αναθεωρητισμό» θέλοντας να περιγράψουμε εκείνους οι οποίοι αρνούνται την ύπαρξη πολιτικής για την εξόντωση των Εβραίων από τους ναζί υπό την ειδική μορφή των θαλάμων αερίων. Ωστόσο, αυτός ο όρος του αναθεωρητισμού παρουσίαζε το διπλό ασυμβίβαστο ότι ανήκει ήδη στη μαρξιστική ορολογία (διεκδίκηση ή καταδίκη μιας απόκλισης από την ορθοδοξία)

και εμφανιζόταν να στιγματίζει μία στάση η οποία στην ιστορία αποτελεί το ίδιο το καθήκον του ερευνητή.

ΕΠΟΜΕΝΩΣ, ο όρος «αρνητισμός» («negationnisme») φαίνεται πολύ καλύτερος, διαθέτει το πλεονέκτημα να συνδηλώνει την ιδέα μιας συστηματικής άρνησης. Παρ' όλα αυτά, ο όρος δεν είναι απρόσβλητος. Η άρνηση, ως λογική λειτουργία εγγεγραμμένη σε όλες τις ανθρώπινες γλώσσες, που

Συνέχεια στη σελ. 21

ΕΙΚΟΝΑ ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ: «Μπουκέτο με φόντο το κρεματόριο», έργο του ζωγράφου David Olère (1902 - 1985), επίσημος του 'Αουσβιτς. Από το βιβλίο «The eyes of a witness» του Ιδρύματος Beate Klarsfeld, Νέα Υόρκη, 1989.

Ολίγα τινά περί Φυτών παρ' Εβραίοις

Του Γ. ΑΡΙΣΤΑΡΧΗ

(α' μέρος)

Περιπεσούσης τυχαίως εις τας χείρας ημών της Geschichte der Botanik, έργου πολυμαθούς Γερμανού, του E. Meyer, είδομεν μετ' απορίας ότι περί πολλών σπουδαίων εθνών, ως λ.χ. των Εβραίων, ουδέν ειδικόν άρθρον εποιήσατο, εν ω περί άλλων ασήμων εθνών ποιείται λόγον εν ανεξαρτήτοις κεφαλαίοις. Σκεφθέντες δε ότι το έργον του δεινού τούτου ιστοριογράφου της Βοτανικής εστίν ατελές απεφασίσαμεν ίνα επιχειρήσωμεν εν τη ημετέρα ανεπαρκεία την διαχάραξιν σχεδιασμάτων τινών περιστρεφομένων εις το ιστορικόν μέρος της επιστήμης του Β' της φύσεως βασιλείου, εν αγγαλιάσει αποδεχόμενοι πάσαν προσθαφαίρεσιν ή διόρθωσιν του άνωθι συγγραφέως, ου τας βαθείας γνώσεις σεβόμεθα, και εν γένει τελειοποιήσιν του έργου εκ μέρους οιουδήποτε σοφού.

Το αποκλειστικώς περί φυτών παρ' Εβραίοις δοκίμιον ημών τούτο ωχριά ενώπιον εκείνου του σοφού Σουηδού Κελσίου Hierobotanicon (2 τόμ. εις 8ον, Υψάλη, 1745, 1747), των εμβριθεστάτων πραγματειών του συμπατριώτου αυτού Oedmann περί της Φυσικής Ιστορίας, και της Φυσικής της Παλαιάς (Rostock 1786 - 95), και της τω 1830 και 31 εκδοθείσης εν Λειψία εις 8ον υπό του επιτηδείου εραμιστού, ως αποκαλεί αυτόν ο διάσημος S. Munk, Rosenmüller, Biblische Naturgeschichte. Η μόνη αξία του ημετέρου πονήματος εστί το ιδιόρρυθμον της πραγματεύσεως του ακανθώδους τούτου θέματος, κατά σύστημα όλως διάφορον των μνησθέντων, και η πρωτότυπος όλως επεξεργασία αυτού μη αναδραμόντων ημών ή εις τας αλανθάστους μόνον πηγάς της μεταφράσεως των Ο' (ή μάλλον των ΟΒ') της Βουλγάτης, του Εβραϊκού κειμένου της Παλαιάς, και του Ταλμούθ και του αραβικού κειμένου του διασήμου υπομνηματιστού της Mischna Μαΐμωνίδου. Μεταξύ δε άλλων τινών αναφερομένων εν ταις παραπομπαίς εχρησίμευσεν ημίν και το του S. Munk αξιοθαύμαστον σύγγραμμα.

Εξετέθη ήδη ο λόγος δι' ον ενεκύψαμεν εις την αναψηλάφησιν των βοτανικών γνώσεων του έθνους εκείνου όπερ ήρχεν επί της χώρας ην διαβρέχει ο Ιαρδέν, (Yarden, Ιορδάνης), της υπό των Ελλήνων Παλαιστίνης κληθείσης εκ του Παλεσχέθ (Palescheth γράφεται Pelescheth), ονόματος της γης των Φιλισταίων. Το αρχαιότερον ταύτης όνομα παρ' Εβραίοις εστί το Χαναάν, το δε Φιλιστίν των Αράβων, παράγεται εκ του ελληνικού Παλαιστίνη.

Εν τη Παλαιά εύρηται ονόματα διακοσίων πενήκοντα φυτών. Τούτων η περιγραφή και η περί ταύτα λεπτομερής ενδιάτριψις ήθελεν είσθαι έργον στρούμενον πρωτοτυπίας, ως είπεν ευφυής αγωνοδίκης του εν Αθήναις Ποιητικού Διαγωνισμού, διό και ακολουθούμεν εν τοις περί τούτων τμήμασι του ημετέρου αναγνώσματος σύστημα περιεκτικών αποφεύγοντες την εκ της μακρολογίας προκύπτουσαν σύγχυσιν και ενόχλησιν.

Οι Εβραίοι μέχρι των ιστορικών αυτών χρόνων ήσαν όλως τω νομαδικώ βίω έκδοτοι εις μόνην την βουκολίαν ενασχολούμενοι' αλλ' ο μέγας εκείνος ανήρ, ο

προφήτης Μωϋσής¹, πεισθείς και δικαίως ότι διά της μονιμότητος και γεωργίας μόνον ο άνθρωπος εκπολιτιζόμενος ευτυχεί, κατέβαλε πάσαν προσπάθειαν εις το εμπνεύσαι τω λαώ αυτού τάσιν προς τούτο αποτρέψας αυτόν από του νομαδικού και του κυνηγετικού βίου, δι' ο² και κατέστησε την γεωργίαν κυρίαν κρηπίδα της εθνικής των Εβραίων οικονομίας· ο δε λαός προϊόντος του χρόνου κατανοήσας τας εντεύθεν προσγινομένας τη χώρα εξόχους ωφελείας μετά πολλού του ζήλου αφιέρωσεν εαυτόν εις την νέαν ταύτην ενασχόλησιν και βίωσιν, μετ' επιμελείας δε ησπάσθη, ηγάπησε και ετίμησε αυτήν, ώστε και επιφανέστατοι άνδρες και βασιλείς ουκ ησχύνοντο αροτριάν, αλωνίζειν, λικμιρίζειν κ.τλ.³ Εν κεφαλαίω δι' ειπείν, τοσούτος ην ο των Εβραίων γεωργικός ζήλος ώσε, ως απέδειξαν οι Maundrell d' Arvieux και Volney, μετεφέρθη εις πολλούς της Παλαιστίνης πετρώδεις χώρους κατάλληλος χους προς καλλιέργειαν καρπών δημοτικακών, λαχάνων, κηπευτικών και δένδρων οπωροφόρων⁴.

Το δε Ταλμούθ συνάδον τω του Μωϋσέως πνεύματι παρίστησι τον νομαδικόν βίον αισχρόν και παραβάλλει τον ποιμένα καθόλου προς ληστήν, δι' ο και ο Μαΐμωνίδης⁵, υπομνηματιστής του Ταλμούδ⁶, ουκ αναγνωρίζει τον ποιμένα ως πλησίον αυτού, μη θεωρών εαυτόν υπόχρεον του βοηθήσαι εν κινδύνω τον έκδοτον εις τον βουκολικόν βίον, και τούτο λησμονών βέβαια ότι ο πατριάρχης Αβραάμ και άλλοι προμωσαϊκοί ήσαν ποιμένες και νομάδες. Αλλά ταύτα ικανά παρίστανται ημίν.

Καθώς παρά τω συνόλω των Σημιτικών λαών ετιμάτο και εξακολουθεί εισέτι τιμώμενος ως εξόχως ιερός ο άρτος, ούτε και οι Εβραίοι, τηρούντες τας εθνικάς αυτών και θρησκευτικές διατάξεις, εθεώρουν και δικαίως τον άρτον ως την πρώτην του ανθρώπου τροφήν, δι' ο και επεδόθησαν παντί σθένει εις την καλλιέργειαν του χιττά (hitta σίτου), της σεχορά (sechora, κριθής), (το η της λέξεως ταύτης δεν είναι η εις την εβρ. αλλά νγκαίν), της δουχάν (κέγχρου) doukhan προφ. (dokhan, δεν εύρηται εν τη Γραφή) και άλλων δημοτικακών καρπών. Όλη η άφθονος συγκομιδή εξησφάλιζε τον πλούτον και την ευημερίαν της χώρας. Εκτός των άνωθι τροφίμων φυτών οι Εβραίοι εκαλλιέργουν εκ μεν των οσπρίων φολ⁷ (fol) κνάμους⁸ adaschim φακούς⁹ κ.τλ. Εκ δε των κηπευτικών λαχάνων σικύους, πράσα, κρόμμυα και σκόροδα¹⁰ εδενδροκόμουν δε και εβοτανοκόμουν δένδρα οπωροφόρα και βοτάνας καρποφόρους ως την ρόαν, ριμόν (rimon), την αμυγδαλέαν (schaked), την μηλέαν ταπουάχ (harouakh) τον πέπονα και υδροπέπονα αμπαττιχίμ¹¹ (abattikhim). Ολίγα ήσθιον κρέατα οι Εβραίοι παρατιθέμενα μόνον εν ταις τραπέζιαις των βασιλέων και των πλουσίων¹² η συνήθως των πτωχών τροφή ήν όλως φυτική. Η ελαιοφαγία ην έκπαλαι εξη-

πλωμένη παρ' Εβραίοις, οίτινες ένεκα της υπερβαλλούσης του ελαίου καταχορήσεως ανέκαθεν υπέφερον εκ κακοχυμίας και δερματικών ασθeneιών. Το ελαιόδένδρον εφύετο αφθόνως εν Παλαιστίνη και εξαιρέτου μάλιστα ποιότητος ην ο καρπός αυτού¹³, διό και μέγα μετά των Φοινίκων και Αιγυπτίων τούτου εγγίνετο εμπόριον¹⁴. Όμως το έλαιον ου μόνον εχρησίμευεν εις τα εδέσματα αυτών, αλλά και εφώτιζε τους ναούς και τας οικίας των Εβραίων, προσεφέρετο εις τας θυσίας¹⁵, ην χρίσμα των ιερέων και των βασιλέων και φάρμακον εθεωρείτο λυσιτελής κατά των πληγών και τραυμάτων¹⁶.

Εκ των φυτικών ποτών οισ εχρώντο, τα κύρια ήσαν ο οίνος¹⁷ και ο ζύθος¹⁸ έτι δ' εγγίνωσκον και τα σίκερα¹⁹, αλλ' ίδια εκαλλιεργείτο σπουδαίως η σταφυλή και μετ' επιμελείας ουχί συνήθους τοις άλλοις έθνεσι, τούθ' όπερ και τανύν εισέτι τίθησι τον οίνον των Εβραίων εν τη πρώτη θέσει των οίκων της ευρωπαϊκής Τουρκίας, της Συρίας και Παλαιστίνης²⁰. Η χρήση του οίνου ην τοσούτον κοινή και συνήθης ώστε το γεύμα ωνομάζετο mischté, όπερ ισοδυναμεί τη των Ελλήνων λέξει συμπόσιον και τη των Λατίνων rotatio. Αι άμπελοι της Εσκόλ, Εγκαδί, Τιμνάθ, Σορέκ, Γέζρεέλ και Σίμπνα ήσαν περιώνυμοι²¹.

Οι δε κήποι των Εβραίων, εκτός ότι εχορήγουν οπώρας, καρπούς και λάχανα κηπευτικά ήσαν και τόποι ψυχαγωγίας και τρυφής. Εν πλείστοις εδαφίοις της Παλαιάς εύρηται περιγραφαι κήπων προς απλήν τέρψιν των βασιλέων, έτι δε και των πολιτών²² οίτινες εθεώρουν λίαν τη υγεία λυσιτελή συνάμα δε και τερπνήν την παρά ταις οικίαις δενδρώνων και ανθώνων διατριβή²³. Το δε περιεργον ότι οι εθνικοί εξ αυτών απέδιδον τοις άλσεσιν εν γένει, και ίδια εις τινα είδη δένδρων, τιμάς απαντωμένας ου μόνον προς Γαλάταις και Κελτοίς αλλά και παρά τοις δρουολάτραις και αμαδρουολάτραις του Ελληνισμού. «Επί τας κορυφάς των ορέων εθυσίαζον και επί τους βουνούς έθνον υποκάτω δρυός και λεύκης²⁴». Οι δε μονοθεϊσταί διετήρησαν ωσαύτως έθη τινά τοιαύτα, ως λ.χ. το του Ιησού του Ναυή εκείνο: «και έλαβε λίθον μέγαν και έστησεν αυτόν Ιησούς υπό την τέρμινθον». Τελευταίον υπομνήσομεν ότι οι κήποι των Εβραίων ουκ εξερούντο και των προς άρδευσιν υδάτων, αλλά και επέδιδον φαίνεται οι Εβραίοι εις αρδευτικά και υδραυλικά έργα, το μεν ένεκα της εν Αιγύπτω επί τέσσαρας αιώνας διαμονής αυτών, το δε ένεκα της γειτνιασεως και αδιακόπου αυτών σχέσεως προς τους Χαλδαίους της Μεσοποταμίας και τους Άραβας της Ευδαίμονος, ων οι μεν πρώτοι επωφελούντο αρχαιόθεν εκ των του Τίγρητος και Ευφράτου υδάτων, οι δε κατέστησαν περίφημοι διά το πρόχωμα εκείνο του Μαρίμπ, το διασώσασ τας ευφόρους κοιλάδας της Υεμένης από ενιαυσίων κατακλύσεων και όθεν χαράδραι, αύλακες και φάραγγες ωδήγουν κατ' επαρκείς ποσότητας το ύδωρ εις την φυτεϊαν.

Αλλ' ικανά ερρέθησαν και περί κήπων' ιδωμεν και τα σχετιζόμενα προς τα φυτά του εμπορίου και της τέχνης παρ' Εβραίους.

Μεγάλην αρχαιότητα οι Εβραίοι εποίησαντο κατανάλωσιν λιβάνου εν τοις ναοίς και ταις συναγωγαίς και κατά τας θυσίας, ποριζόμενοι την εύοσμον ταύτην ρητήνην εκ διαφόρων μερών, ιδία δ' εκ του λιβανοδένδρου της Αραβίας, οπόθεν εγγίνετο εξαγωγή σπουδαϊότερα της των άλλων χωρών.

Η δε χρήση του λιβάνου και γενικώς των καπνιστικών κόμμεων αναγομένη εις εποχάς προϊστορικής προϋκνυεν εκ της ανάγκης εις ην περιήλθον οι θύται του μετριάξιν ή αποκρύπτειν την δυσώδη των καιομένων κρεάτων οσμήν, έτι δε καθαρίζειν τον εκ της συρροής του πλήθους εν χώρω κεκλεισμένω διαφθειρόμενον ατμοσφαιρικόν αέρα. Ώστε ου δυνάμεθα ειπάσαι ότι τους Εβραίους εδίδαξαν το έθος τούτο οι δεσπότες αυτών Αιγύπτιοι, ή οι πρόγονοι αυτών Κούσχοι, αλλά το έθος τούτο εγεννήθη ένθα υπήρξαν το πρότερον θύται και δένδρα φέροντα κόμμεα και ρητίνας. Αλλ' εάσωμεν την των καπνιστικών ουσιών ιστορίαν ες άλλοτε.

Οι ουν Εβραίοι έκαιον το πρωί και το εσπέρας θυμίαμα εν τω ιερώ, και τούτο, εκτός των άνωθι λόγων και της περί τέρωφως των θεών εκ των ευωδών καπνισμών δοξασίας (ή μάλλον επιχειρήματος) του ιερατείου παρά τοις εθνικοίς, ίσως δύναται αποδοθήναι και έτερος λόγος παρ' Εβραίοις, δηλονότι ο της αναιμάκτου θυσίας. Γνωστόν εστιν ότι οι ευσεβείς πιστεύουσιν εις την εξιλέωσιν του θείου και επίνευσιν και αποδοχήν των δεήσεων αυτών διά της ενώπιον του βωμού αποτεφρώσεως και κατακερατίσεως τιμαλφών και πολυτίμων σκευών, ή πάλιν της βλάβης και ισχυνοποίησης των ιδίων αυτών σωμάτων' όθεν και οι Εβραίοι έκαιον τον πολύτιμον λιβανον και τον πολυτιμότερον στόρακα χάριν απλής ευσεβούς σπατάλης. Ούτως εθυσίαζον τας απαρχάς των καρπών και των άλλων αυτών εισοδιών, ων μέρος μεν εκαιετο, μέρος δ' εφυλάσσετο υπό του ιερατείου.

Εκτός του λιβάνου και του ζόρακος, αδραίς οι Εβραίοι δαπάναις ηγόραζον έλαιον, οίνους και άλλας ρητίνας εκ Τύρου, Περσίας και Ινδίας, κασσίαν, σμύρναν, αλόην²⁵ και στακτήν²⁶ εκ Θαρσίς και Ραμόθ και Χορχόρ και εν γένει μύρα και άλλας ευώδεις ουσίας²⁷ ως επί το πλείστον προς τος άνω σκοπόν και προς κόμμωσιν του πάγωνος και των τριχών της κεφαλής. Εκ δε των άλλων φυτικών εμπορευμάτων ή προϊόντων της χώρας, των χρησίμων ταις τέχναις και τη κοσμητική, μνημονεύσωμεν της κέδρου του Σενείρ και των κυπαρισσίνων (κυπάρισσος εβρ. *beresch*) σανίδων του Λιβάνου, εξ ων ωκοδομούντο αι οικίαι, των ελατίνων ιστών,²⁹ του Αιγυπτίου βύσσου, εξ ου κατεσκευάζοντο τα περιζήτητα παρ' Εβραίοις υφάσματα τα καλούμενα *bad* και *schesch*, δι' ων ενεδύοντο οι λεύ-

ΐται από της μισνεφέθ (*misnepheth* κιδάρεως) μέχρι των μιχνασαΐμ (*michnassaim*, προφ. *michnessa'im* περισκελίδων)³⁰ μνημονεύσωμεν του βάμβακος, εξ ου συν άλλοις υφαινόντο αι *kischourim* (ζώναι των γυναικών)³¹, του κοκκίνου, δι' ου εβάπτοντο οι τάπητες και τα υφάσματα³², των τορευτών εκείνων καλαμίσκων της επταπότου λυχνίας,³³ του παπύρου, θεβάχ γκομέχ (*thebah*)³⁴ (προφ. *tevat gomeh*), εφ' ου έγγραφον, του ζίμμεως πούχ³⁵ εκείνου, δι' ου επετροβόντο αι γυναίκες³⁶ τους οφθαλμούς ή μάλλον τα βλέφαρα³⁷, της κύπρου³⁸ κόφερ (*cofer*), δι' ης εχρίοντο προς καθωραϊσμόν τας τρίχας της κεφαλής και τους όνυχας,³⁹ του κινναμόν (*cinamon* κινναμώμου), δι' ου ηρωματίζοντο αι στρωμαί των Συβαριτών και Λουκουλλών της Παλαιστίνης ⁴⁰ κ.τλ.

Αλλά κατάλληλός εστιν η ενταύθα μνεία των κυριωτέρων παρ' Εβραίοις τεχνών, αίτινες επορίζοντο την ζωτικότητα εκ του φυτικού βασιλείου.

Η υφαντική ην παρ' αυτοίς ιδία έργον του γυναικείου φύλου εγκύπτοντος εις την τέχνην ταύτην ου μόνον χάριν των αναγκαίων τη οικία υφασμάτων αλλά και προς εμπορίαν. Εκτός των συνήθων μνημονεύονται εν τη Παλαιά και τινα είδη πολυτίμων υφασμάτων ως λ.χ. το της Εξόδου *taschbés*⁴¹ εμφαίνον, κατά τον σοφόν Μунк, ύφασμα εφ' ου ενεωρόντο σφαιροειδή ή νεφοειδή ή τετράγωνα απεικονίσματα (*opus scutulatio*), τα των Κριτών ρίκμα (*rikma*), άπερ ήσαν παχύπλοκα και πολύχροα και άλλα ως το *schesch*, περί ου συνεχής γίνεται λόγος εν τη Πεντατεύχω⁴² όπερ πολλοί των μεταγενεστέρων σοφών θεωρούσιν ως τον βάμβακα, καίτοι, κατά τας αρχαίας ραββινικάς δοξασίας, έστιν ειδός τι λινού. Περί δε του βάμβακος, μεθ' ου συγγέεται το προορηθέν, αναμνησθόμεν ότι η *Mischna* καλεί τούτον αμπελέριον, η δε εισαγωγή αυτού εν Παλαιστίνη υπολογίζεται επί των τελευταίων βασιλέων του Ιούδα. Η κάνναβις αφ' ετέρου, καταγομένη εκ Περσίας, ουκ εκαλλιεργείτο υπό των αρχαίων Εβραίων, ουχ ήττον όμως πιθανολογείται η διά του εμπορίου εκείσε εισαγωγή αυτής, και η *Mischna* αναφέρει αυτήν υπό το ουχί λίαν παρηλλαγμένον όνομα *kannabos* (προφ. *kanbos* δεν είναι λέξις εβραϊκή ούτε απαντάται εις την Γραφήν). Σημειωτέον ότι η πλύσις των υφασμάτων επετυγχάνετο ιδία διά του φυτικού αλκάλεως καλουμένου εβραϊστί *borith* (παράγεται εκ του *bar* = *purifier*), δι' ου εκαθαρίζοντο και σωματικώς οι Εβραίοι⁴³, η δε βαφή αυτών ενηργείτο διά των τριών εθνικών ούτως ειπείν (ένεκα του πεφιλημένου αυτών) χρωμάτων των Εβραίων του πορφυρού, του ερυθρού και του ιώδους.

Η βυρσοδεψική προσέτρεχεν, ως φυσικόν παρ' αυτοίς, εις τας συνήθεις στυπτικάς ουσίας ων προεξήρχεν ο της Ρου (*rhus coriaria*) οπός.

Καίτοι η ξυλουργική επί Σολομώντος, η ως θέλου-

σιν οι εβραΐζοντες Σαλομών, ην μονοπόλιον των Φοινίκων, ουχ ήπτον ότε επεσκευάσθη ο Ναός επί των βασιλέων Ιωά και Ιωσίου ουκ αναφέρονται ως επί του υιού του προφητάνακτος ξένοι ξυλουργοί και άλλοι εργάται⁴⁴. Τα κυριώτερα ξύλα της παρ' Εβραίοις ξυλουργικής είσι το κεδρόξύλον, δι' ου κατά μέγα μέρος εκτίσθη ο Ναός του Σολομώντος, εξ ου ήσαν επίσης και αι στήλαι του ανακτόρου του επιφανεστάτου τούτου βασιλέως των Ιουδαίων⁴⁵ και τα πολυτελή εκείνα οικιακά σκεύη τα εν τω Άσματι των Ασμάτων μνημονεύόμενα⁴⁶ το κυπαροσσόξύλον εξ ου ην το έδαφος του Ναού· το ελαιόξύλον εξ ου κατεσκευάζον μεγαλοπρεπείς πύλας και αγαλμάτια Χερουβείμ⁴⁷ το σιττίμ, όπερ εθεωρείτο είδος τι ακακίας, εξ ου επί Μωϋσέως κατεσκευάσθη το θυσιαστήριον, η τράπεζα και η κιβωτός της διαθήκης⁴⁸ το δρυόξύλον εξ ου ήσαν αι κοιναί κατοικίαι, τα συνήθη σκεύη και εργαλεία, έτι δε και οχείς, κλειθρα και κλείδες, κατά το Άσμα Ασμάτων και τους Κριτάς⁴⁹. Προσθετέον δε ότι εκ διαφόρων καλάμων και λοιπών κατά το μάλλον και ήπτον λεπτοφυών ξύλων κατεσκευάζοντο ποικίλα μουσικά όργανα, οίον η κιννόρ (φόρμιγξ, ή κατ' άλλους κινύρα με την οποίαν ίσως συγγενεύει), ο nebel (ναύλα, προφέρεται nevel), ο mehila (αυλός), και εν γένει τα πλείστα των επιλοίπων 28 μουσικών οργάνων των μνημονευόμενων εν τοις Ψαλμοίς. Τελευταίον ουκ επιλησόμεθα των και υπό Πλινίου αναφερομένων⁵⁰ καλάμων της τελματώδους λίμνης Μερών, εξ ων άριστα συνεκομίζοντο βέλη οι τοξόται της αποπτάσης εβραϊκής κυβερνήσεως.

Συγκαταλέξωμεν ταις απλαις τέχναις και τινα μάλλον ανήκουσαν τω ορίζοντι της χυμευτικής, την μυροποιίαν. Η παρ' Εβραίοις σκευασία των ελαίων, αλοιφών και άλλων καλλιόσμων ουσιών, όσον διά την

κοσμητικήν τόσον και διά τους ναϊκούς καπνισμούς, έτι δε και η του ιερού η άλλως αγίου μύρου σύνθεσις έχρηζον ιδιαίζουσας προσοχής και τέχνης. Οντως εύρηται παρά τοις αρχαίοις Ισραηλίταις κλάσις τις ανθρωπων ή των rokeaschim ή rokekchim⁵¹ (μυροποιών), (προφέρεται μάλλον ως γράφεται), οίτινες ως και ενίοτε αιχμάλωτοι και δούλαι γυναίκες κατεγίνοντο αποκλειστικώς εις την τέχνην ταύτην. Εκτός τούτων υπήρχε και τάγμα τι Λευιτών μυροποιών ειδικώς εις την των ιερών καπνιστικών και μύρων σκευασίαν ασχολουμένων. Το άγιον μύρον των Εβραίων συνέκειτο εξ ελαιού απλού και τεσσάρων αρωμάτων· της μορ δερρό (mor deror, μύρρας αυτορρόου), του ινχναμόν ή ικναμόν (icnamon, κινναμώνου;) της kané bossem καλάμου αρωματικής και της kidda⁵² κασσίας αρωματικής). Η δε καπνιστική ουσία των ναών συνέκειτο ωσαύτως εκ τεσσάρων ειδών· εκ νατάφ (nataph, στόρακος ή στακτής)· scheheleth (προφ. schekheleth) περικαλύμματος κογχυλίου τινός ευώδους⁵³ heldena (προφέρεται khelbena, γαλβάνου) και lebona zacca (προφέρεται και levona zacca, λιβάνου αμιγούς), εις α προσετίθετο και ορισμένη ποσότης άλατος. Ο Μωσαϊκός νόμος απέτρεπε την εν τω κοινωνικώ βίω χρήσιν των άνωθι δύο σκευασιών, αλλ' εχρώντο οι Εβραίοι πολλοίς των συστατικών αυτών, έτι δε και αλόη, κάρδω, βαλσάμω, λαδάνω και λοιπαίς ουσίαις⁵⁴, ων τινές εχρησίμευον και εις τον αρωματισμόν των νεκρών⁵⁵. Ο ιδρώς και ίσως οι επανειλημμένοι εξαγνισμοί, οίτινες απεξήρανον το δέρμα, εκάλουν την χρήσιν των επαλοιφών, δι' ο και οι Εβραίοι, ως και άλλοι λαοί της αρχαιότητος ηλείφοντο δι' ευωδών μύρων εις διάφορα μέρη του σώματος⁵⁶.

(Συνεχίζεται στο επόμενο τεύχος)

Σημειώσεις:

1. Σημειώσωμεν ως εξής μέρος των περι γεωργίας εδαφίων της Πεντατεύχου. Εν Λευίτ. κε' εκτενή ποιείται λόγον των γεωργικών εργασιών και των αναγομένων νομικών υποχρεώσεων. Περί μετακινήσεως ορίων: «Ου μετακινήσεις όρια του πλησίον α έστησαν οι πατέρες σου εν τη κληρονομία ή κατεκληρονομήθης εν τη γη, ην Κύριος ο Θεός σου δίδωσι σοι εν κλήρω». Δεύτερον Ιθ' 14: «Επικατάρατος ομετατιθείς όρια του πλησίον και ερούσι πας ο λαός γένοιτο». Δευτερονόμ. ΚΖ' 17. Και περί των αποζημιώσεων διά τας γιγνομένας τω γεωργώ ζημίας. «Εάν δε καταβοσκήση τις αγρόν ή αμπελώνα και αφή το κτήνος αυτού καταβοσκήσαι αγρόν έτερον, αποτίσει εκ του αγρού αυτού κατά το γέννημα αυτού. Εάν δε πάντα τον αγρόν καταβοσκήση, τα βέλτιστα του αγρού αυτού και τα βέλτιστα του αμπελώνος αυτού αποτίσει. Εάν δε εξελθόν πυρ εύρη ακάνθας, και προσεμπρήσει άλωνας ή στάχυν ή πεδίον, αποτίσει ο το πυρ εκκαύσας». Εξόδ. ΚΒ' 57. Προς αποφυγήν της εξαντλήσεως των αγρών ενομοθέτησεν ίνα οι αγροί ανά παν έβδομον έτος μένωσιν αγεώργητοι: «Έξ έτη σπερείς τον αγρόν σου και εξ έτη τεμείς την άμπελόν σου και συνάξεις τους καρπούς αυτής, τω δε έτει τω εβδόμω Σάββατα, ανάπανσις έσται τη γη σάββατα τω Κυρίω, τον αγρόν σου ου σπερείς και την άμπελόν σου ου τεμείς». Λευίτ. ΚΕ' 35. Και παρήγ-

γαίλε να μη σπείρωνται διάφορα εις τον αυτόν αγρόν σπέρματα. «Τον νόμον μου φυλάξεσθε, τα κτήνη σου ου κατοχεύσεις ετεροζύγω και τον αμπελώνα σου ου κατασπερείς διάφορον». Λευίτ. Ιθ' 19 και τοϋτο, «ου κατασπερείς τον αμπελώνα σου διάφορον». Δευτερονόμ. ΚΒ' 9. Διά τα περαιτέρω ήτοι την ευφορίαν της Παλαιστίνης, την εργασίαν της γης και τα γεωργικά εργαλεία, τους καρπούς της γης, τον θερισμόν, την αλώνησιν και λίξησιν, την αμπελουργίαν, την ελαιοκομίαν, τα οπωροφόρα δένδρα και λοιπά, παραπέμπομεν εις το αξιόλογον σύγγραμμα του Κ. Κωνσταντίνου Κοντογόνου. Αρχαιολ. Εβραϊκή, εν Αθήναις 1844 εις 8ον σελ. 287 - 296.

2. Κ. Κοντογόνου αυτόθι, σελίς 285.

3. «Και επέστρεψεν Ορνά και είδε τον βασιλέα και τέσσαρας υιούς μετ' αυτού μετ' Αχαβίν και Ορνά ην αλών πυρούς». Παραλειπομένων Πρώτου ΚΑ' 20. «Και ήλθε Δαυίδ προς Ορνά, κα Ορνά εξήλθεν εκ της άλω και προσεκύνησε τω Δαυίδ τω προσώπω επί την γην». Αυτόθι 21. «Και ήλθεν Άγγελος Κυρίου και εκάθησεν υπό την τερέμινθον την εν Εφραθά εν γη Ιωάς πατρός του Εσδι και Γεδεών ο υιός αυτού ραβδίζον σίτον εν λινώ εις εκφυγήν από προσώπου του Μαδιάν». Κριτών ΣΤ' 11 «Και ιδού Σαούλ ήρχετο μετά το πρωί εξ αγρού» κτλ. Βασιλειών Πρώτης ΙΑ' 5. Και περί του

- βασιλέως Οζία λέγεται ότι «γεωργός ην». Παράλ. Δευτ. Κζ' 10 κ.τλ.
4. S. Munk. Palestine, Paris, άνευ χρονολογίας εις μέγα 8ον, σελ. 14, στηλ. β'.
5. Περί Μαϊμωνίδου και των βοτανολογικών αυτού παρατηρήσεων λέγομέν τινα παρακατιόντες.
6. Περί των δύο Ταλμούθ ομιλήσομεν κατωτέρω.
7. Προφέρεται και πόλ.
8. «Ηνεγκαν δέκα κοίτας αμφιτάπους και λέβητας δέκα, και σκευή κεράμου και πυρούς και κριθάς και άλευρον και άλφιτον και κύαμον και φακόν». Βασιλειών Δευτέρας ΙΖ' 28.
9. Κατά Ferdinand Hoefer (Hist. de la Bot, Paris, 1872, εις 8ον σελ. 3, ουκ έστι φακή η υπό του Ιακώβ τω Ησαύ προσεγεχθείσα χάριν των πρωτοτοκίων αυτού (Γενέσ. ΚΕ' 34) αλλ' όροβος.
10. «Εμνήσθημεν τους ιχθύας, ους ησθίομεν εν Αιγύπτω δωρεάν και τους σικύους, και τους πέπονας και τα πράσα και τα κρόμυα και τα σκόροδα». Αριθμών ΙΑ' 5.
11. Η Εβραϊκή λέξις αμπατιγχ παρατηρούμεν ότι ουκ εστι άσχετος προς την γαλλικήν pasteque.
12. Όρα Βασιλ. Τρίτης Δ' 23 και Νεεμ. Ε' 18.
13. Όρα Ωσηέ Β' 22 παραλειπ. Δευτ. ΙΑ' 11. Δευτε. ΛΒ' 13, ΛΓ' 34, Ζ' 13, ΚΗ 40, Η' 8.
14. Κοντογόνου, αυτόθι 294.
15. «Εάν δε ψυχή προσφέρει δώρον θυσίαν τω Κυρίω, σεδιδάλις έσται το δώρον αυτού, και επιχειεί επ' αυτό έλαιον και επιθήσει επ' αυτό λίβανον, θυσία εστί» Λευϊτ. Β' 1.
16. Ησαΐου Α' 6.
17. «Και ήρξατο Νώε άνθρωπος γεωργός γης και εφύτευσεν αμπελώνα και έπιεν εκ του οίνου και εμεθύσθη και εγυμνώθη εν τω οίκω αυτού. Και είδε Χάμ ο πατήρ Χαναάν την γύμνωσιν του πατρός αυτού και εξελθών ανήγγειλε τοις δυσίν αδελφοίς αυτού έξω». Γενεσ. Θ' 20 - 23.
18. Όρα Κ. Κοντογόνου αυτόθι, σελ. 231.
19. Η λέξις αύτη παράγεται εκ της σημιτικής ρίζης σεχρ, όθεν μουσχίρ, μεθύσκιν, μεθυσικόν. Ταύτα κατεσκευάζοντο εκ διαφόρων δημητριακών και άλλων καρπών και οπωρών, ως και σήμεραν παρασκευάζονται παντοειδή ποτά πνευματώδη τε και καρωτικά, οίον ο γερμανικός ζύθος, η ρωσική βότκα, ο αραβικός φοινικίτης οίνος κτλ., κ.τλ. Περί των τοιούτων ποτών και ιδία των εκ των δημητριακών καρπών παραγομένων θέλομεν εκτενώς είπει άλλοτε, μάλιστα δε περι κόρμεως και ζύθου και της συγχύσεως αυτών μετά την πώσιν της Αλεξανδρείας και της εντελους του ζητήματος αποσκοπίσεως μετά την άλωσιν της Κωνσταντινουπόλεως. Ιδού πώς περι σιζέρων αποφαίνεται ο άγιος Ιερώνυμος: Sicerca hebraeo sermone omnis potio, quae inebriare potest, sive illa quae frumento conficitur, sive pomorum succo, aut cum favi decoquantur in dulcem et barbaram potionem, aut palmarum fructus exprimuntur in liquorem, coctisque frugibus aqua pinguior coloratur. (Hieron. Opera, ed Martianay, IV, col. 364).
20. Ιδού και τινες παραπομπαι εις εδάφια της Παλαιάς Γραφής περι αμπελοργίας μνειαν ποιούμενα. Γεν. ΜΘ' 11 - Αριθμ. ΙΓ' 24 - Δευτερονόμ. ΛΒ' 14 - Αριθμ. ΚΒ' 24 - Παροιμ. ΚΔ' 31 - Ησ. Ε' 2 και 5 - Παραλειπομ. Δευτέρου ΚΣΤ' 10 - Βασιλ. Τρίτης Κ' 1 και ακόλουθα. Άσμ. Α' 14 - Γεν. Θ' 20 - Κιριτ. Θ' 27 - Ωσηέ ΙΔ' 7 - Άσμ. Η' 11 κ.τλ., κ.τλ.
21. Όρα Munk αυτόθ. σελ. 23.
22. «Και ην αυτό (τω Ισαακίμ) παράδεισος γεινιών τω οίκω αυτού» Δανιήλ Α' 4.
23. «Αδελφίδός μου κατέβη εις κήπον αυτού εις φιάλας του αρώματος ποιμαίνεν εν κήποις και συλλέγειν κρίνα». Άσματος Ασμάτων ΣΤ' 1. «Ελθέ αδελφιδέ μου, εξέλθωμεν εις αγρόν αυλισθώμεν εν κόμαις, ορθρίσωμεν εις αμπελώνας, ίδωμεν ει ήνησεν η άμπελος, ήνησεν ο κυρισιμός, ήνησεν αι ροιαί, εκεί δώσω τους μαστούς μου σοι, οι μανδραγόροι έδωκαν οσμήν, και επί θύραις ημών πά-
ντα ακρόδρνα νέα προς παλαιά, αδελφιδε μου ετήρησά σοι». Αυτόθι. Ζ' 11, 12, 13 - «Και εγένετο ηνίκα απέτρεχεν ο λαός μέσον ημέρας, εισεπορεύετο Σωσάνα και περιεπάτει εν τω παραδείσω του ανδρός αυτής». Δανιήλ Α' 7.
24. Ωσηέ Δ' 13.
25. Καίτοι το όνομα αλόη ουκ έστιν ορθόν καθ' ο εμφανίον την σοκοτωρίνην αλόην, ης ο οπός γνωστός έστιν εν τη ιατρική ως καθαρτικός, ουκ ήττον, επειδή αι γρσφαί χρώνται αυτή αντί ξυλαλής (το των Βοτανικών agallochum praestantissimum), μετεχειρίσθημεν ενταύθα την λέξιν ταύτην ως έχει εν τοις ιεροίς βιβλίοις.
26. Ιεζεκιήλ ΚΖ' 16.
27. Αυτόθι ΚΖ' 17.
28. Αυτόθι ΚΖ' 5.
29. Αυτόθι.
30. S. Munk, ένθ' άνω σελ. 175.
31. Αυτόθι σελ. 367.
32. Εξόδ. ΛΕ' 35.
33. Αυτόθι ΚΕ' 31. Οι καλαμισκοι ούτοι καιτοι ενταύθα εισίν εκ χρουσου, κατεσκευάζοντο επίσης και εκ πολυτίμων ξύλων, ως διεβεβαίωσεν ημάς ο ευπαιδευτος ραββίνος κύριος Ιεσσαί.
34. Η λέξις αύτη εμφανίει την θήβην ή το καλαμοκάνιστρον, εν ω ευρέθη υπό της θυγατρός του Φαραώ ο Μωϋσής. Το κάνιστρον τούτον ην ως φαίνεται εκ φλοιών πατύρου.
35. Το ακανθωτόν ή ινώδες τούτο φυτόν καιόμενον και κομποποιούμενον εντριβεται επί των βλεφάρων κατά διαφόρους τρόπους παράγον ούτω σκιάς παριστώσας τους οφθαλμούς οτέ μεν ζωηρούς οτέ δε μαλθακούς.
36. S. Munk ένθ' άνω, σελ. 470.
37. Ως λαμβάνει χώραν και τανύν εν Ανατολή και ιδία εν Αιγύπτω παρά τοις Φελλάχοις των δύο γενών.
38. «Κύπρος δένδρον εστί, περι ταις ράβδοις φύλλα έχον, ελαία παραπλήσια, πλατύτερα δε και μαλακώτερα και χλωρότερα, άνθη λευκά, βρωδία, ευώδη, γεννάται δε αρίστη εν τη Ασκαλώνη και Κανώπη, δύναμιν δε έχει τα φύλλα στυπτικήν... ξανθίζει και τρίχας». Διοσκοριδου Α' 125. Τούτο έστιν η lawsonia alba, ης η ρίζα χορηγει την βαφικίην ουσίαν, αραβιστί κινά, όπερ πάνυ κακώς γράφουσιν οι Ευρωπαίοι henné.
39. Καθώς εισέτι απαντάται και παρά ταις Οθωμανίσι της Μ. Ασίας και της Ευρωπ. Τουρκίας.
40. S. Munk ένθ' άνω σελ. 365.
41. Εξόδ. ΛΕ' 35.
42. Η βύσσος της μεταφράσεως των Ο' εκληφθείσα φαίνεται της ιδίας φύσεως μετά του bouss, όπερ απαντά εν ταις βίβλοις της νεωτέρας εποχής ως τα Χρονικά, το της Εσθήη και το του Ιεζεκιήλ.
43. Όρα Ιερεμ. Β' 22 - Μαλάχ. Γ' 2 - Ιωβ Θ' 30.
44. Βασιλειών Δευτέρας ΙΒ' 12 και ΚΒ' 6.
45. S. Munk ένθ. άνω σελ. 294.
46. Γ' 9, Γ' 10, έτι δε και Παροιμιών Ζ' 16 και Βασιλειών Δευτέρας Δ' 10.
47. Βασιλειών Πρώτης Η' 8 και Χρονικών Β' Ε' 9.
48. Εξόδ. ΚΖ' 1 - 8 και S. Munk ένθ. άνω σελ. 157.
49. Α. Α. Ε' 5 και Κρ. Γ', 25.
50. VI. 63.
51. Προφ. μάλλον ως και γράφεται ροκεχίμ.
52. Η και κέσα.
53. Onyx marinus.
54. Ψάλμ. ΜΕ' 9. Παροιμ. Κ' 17. Άσμ. Ασμ. Δ' 14.
55. Ευαγγέλ. κατά Ιωάννην ΙΘ' 40 και κατά Ματθ. ΚΖ' 59.
56. S. Munk, ένθ' άνω 372.

[Η παραπάνω μελέτη δημοσιεύτηκε στο περιοδικό του εν Κωνσταντινουπόλει Ελληνικού Φιλολογικού Συλλόγου, τόμος ΙΓ' (1878 - 79), εν Κωνσταντινουπόλει 1878. Ως διάλεξι αναγνώστηκε από τον Γ. Αριστόρχη στη συνεδρίαση ΦΜΔ' του Συλλόγου. Από το Αρχείο Μωϋσή Κ. Κωνσταντινή].

ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

**Η ΙΕΡΑ ΣΥΝΟΔΟΣ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ
ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ**

*Τέκνα εν Κυρίω αγαπητά, χάρις εἴη υμῖν και ειρήνη
παρά Θεοῦ Πατρὸς και Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ*

Εἰς γνώσιν τῆς Ἱερᾶς Συνόδου περιήλθεν, ὅτι επικρατεῖ εἰς τὴν εἰσέτι του Κράτους μέρη, ἐθιμον ξένον εντελῶς προς τὴν Ἐκκλησίαν, καθ' ὃ κατὰ τὴν Μ. Παρασκευὴν γίνεται χρῆσις λαϊκῶν ασμάτων, ἐν οἷς υπάρχουσι φράσεις καθαιπτόμεναι του Ἔθνους των Εβραίων, ὅτι δε κατὰ τὴν ἡμέραν του Πάσχα εξακολουθεῖ ἐνιαχοῦ να γίνηται ἡ καύσις του λεγομένου «ομοιώματος του Ἰούδα».

Ἡ Ἱερά Σύνοδος θεωρεῖ καθήκον Αυτῆς, ὅπως φέρῃ εἰς γνώσιν πάντων των χριστιανῶν, ὅτι ἡ τήρησις τοιούτων ἐθιμων ἀντιβαίνει προς τὴν βᾶσιν και το θεμέλιον τῆς πίστεως ἡμῶν, ἥτις εἶναι ἡ ἀρετὴ τῆς ἀγάπης ἐν γένει προς πάντα ἄνθρωπον.

Πλὴν τούτου ὁμως, καθηκόντως υποδεικνύει ἅμα ἡ Σύνοδος, ὅτι τα ἀντιχριστιανικά ταῦτα ἐθιμα, συντελοῦσι τα μέγιστα και εἰς τὴν δημιουργίαν ψυχρότητος μεταξύ του ὀρθοδόξου πληρώματος και των συμπολιτῶν ἡμῶν Ἰσραηλιτῶν, οἱ οἱποῖοι κοινήν σήμερον μεθ' ἡμῶν ἔχουσι τὴν πατρίδα και τα αὐτά προς αὐτὴν δικαιώματα και καθήκοντα, ἐπ' οὐδενί δε λόγω επιτρέπεται να θίγηται ἡ φιλοτιμία αὐτῶν διὰ πράξεων και φράσεων, αἵτινες ευκόλως δύνανται να ἐκληφθῶσιν ὡς προσβλητικά διὰ το Ἔθνος των Ἰσραηλιτῶν.

Τούτων πάντων ἐνεκεν ἡ Ἱερά Σύνοδος ἐγνώ, ἔχουσα προ ὀφθαλμῶν τὴν τε βᾶσιν τῆς χριστιανικῆς ἡμῶν πίστεως και το συμφέρον τῆς ἐν ὁμονοίᾳ συμβιώσεως των τέκνων τῆς πατρίδος, ὅπως ρητῶς ἀπαγορεύσῃ τα ἐθιμα ταῦτα, προτρέπεται δε πάντας εἰς ἀποφυγὴν τούτων.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 13 Ἀπριλίου 1918.

† Ο Ἀθηνῶν ΜΕΛΕΤΙΟΣ, Πρόεδρος, † Ο Φαναρίου και Θεσσαλιώτιδος ΕΥΘΥΜΙΟΣ, † Ο Χαλκίδος και Καρυστίας ΧΡΥΣΑΝΘΟΣ, † Ο Φθιώτιδος ΙΑΚΩΒΟΣ,
† Ο Γυθείου και Οιτύλου ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ

Ο Β' Γραμματεὺς
Ἀρχιμ. Ἱερόθεος Μπόκολας

ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΝΤΟΚΟΥΜΕΝΤΑ

*«Περὶ ἀνάγκης
ἐξαλείψεως
του ἐθίμου,
τῆς κατὰ του Ἁγίου
Πάσχα περιφορᾶς
και καύσεως
του ομοιώματος
του προδότου Ἰούδα»*

*- Δύο ἱστορικές Συνοδικές ἐγκύκλιοι
τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος του 1910
και του 1918*

δημοσιεύουμε τῆς παρακάτω δύο πράγματι ἱστορικές ἐγκυκλίους τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, των ἐτῶν 1910 και 1918. Ἡ δημοσίευση γίνεται υπενθυμιστικά ἀλλὰ και για ἱστορικούς λόγους δεδομένου ὅτι οἱ ἐγκύκλιοι αὐτές των ἀρχῶν του εἰκοστοῦ αἰῶνα ἀποδεικνύουν ἀπερίφραστα τὴν ευρύτητα τῆς σκέψεως, τὴν ἔλλειψη φανατισμοῦ και τῆς πρωτοποριακῆς θέσεως που διακατεῖχαν τὴν Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ἐκείνης τῆς ἐποχῆς. (Υπενθυμίζεται ὅτι ἤδη ἀπὸ το 1891, ἡ Ἱερά Σύνοδος εἶχε καταδικάσει το «κάψιμο ομοιώματος του Ἰούδα»).

*Περί ανάγκης εξαλείψεως του εθίμου, της κατά το 'Αγιον Πάσχα περιφοράς
και καύσεως ομοιώματος του προδότου Ιούδα.*

ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Η ΙΕΡΑ ΣΥΝΟΔΟΣ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Προς τους ανά το Κράτος Σεβασμιωτάτους Ιεράρχας

Ο δι' υπερβάλλουσας αγάπην και φιλανθρωπίαν ενανθρωπήσας Χριστός ο Θεός ημών, ενετείλατο ημίν ινα αγαπώμεν πάντας τους ανθρώπους και αυτούς τους εχθρούς ημών, και ευλογώμεν τους καταρωμένους ημάς και ευχόμεθα υπέρ των επηρεαζόντων και διωκόντων ημάς, διά δε της περί του εμπροσθέντος εις τους ληστές παραβολής, εδίδαξεν ημάς, ότι πλησίον ημών είναι πας άνθρωπος, οιασδήποτε θρησκείας και εθνικότητος και αν η ούτος, και αν έτι μισή και αποστρέφεται ημάς, ως οι Ιουδαίοι τους Σαμαρείτας. Αλλ' ο Σωτήρ ημών ου μόνον εδίδαξεν ημάς, ότι η αγάπη ημών πρέπει να είναι καθολική, εκτεινομένη και εις αυτούς τους εχθρούς ημών, αλλά και αυτός έδειξε την αγάπην ταύτην, καθ' άπαντα μεν τον επίγειον αυτού βίον, μάάλιστα δε εν μέσω των παθών και από του Σταυρού, ω προσηλωμένος ηχηθή προς τον ουράνιον αυτού πατέρα υπέρ των θανασίμων αυτού εχθρών, ειπών τα θεία εκείνα ρήματα. «Πάτερ, άφες αυτοίς, ου γαρ οίδασι τι ποιούσιν». Τοις θείοις του Κυρίου παραγγέλμασι και το σκεύος της εκλογής, ο μακάριος Παύλος, στοιχών, πολλαχού των θεοπνεύστων αυτού επιστολών παραγγέλλει τοις πιστοίς, ινα πλεονάζωσι και περισσεύωσι τη αγάπη εις αλλήλους και εις πάντας, ειρηνεύωσι δε μετ' ανθρώπων, και προς τους έξω περιπατώσιν ευσημόνως. Της κρηπίδος όμως ταύτης των ευαγγελικών αρετών, ως μη ώφελεν, επιλανθάνονται τινες των ευσεβών χριστιανών, διότι εν τη ημέρα της λαμπροφόρου Αναστάσεως, οπότε η μήτηρ ημών Εκκλησία επί μάλλον προτρέπεται και παρακελεύεται τα πιστά αυτής τέκνα επιδείξασθαι αγάπην και προς αυτούς τους μισούντας ημάς, χαρμοσύνως ψάλλουσα: «είπωμεν, αδελφοί, και τοις μισούσιν ημάς, συγχωρήσωμεν πάντα τη Αναστάσει», εν ταύτη τη πανευφροσύνω εορτή, ενιαχού του θεοφρουρήτου Βασιλείου, προς προσβολήν και ονειδισμόν των συμπολιτών ημών Ιουδαίων, περιφέρεται ομοίωμα του προδότου Ιούδα, και εν μέσω ανοικείων και αξιομέπτων αλαλαγμών και ατάκτων κραυγών και εκτρόπων σκημών, πυροβολείται τούτο και καίεται, ει και η Σύνοδος, διά της υπ' αριθμ. Πρωτ. 1843 - Διεκπ. 539, από 12 Απριλίου 1891, Εγκυ-

κλίον, ρητός τον κατάκριτον τούτον αναχρονισμόν απηγόρευσεν, ως αντιβαίνοντα εις τα ιερά της αμωμήτου ημών πίστεως παραγγέλματα, μηδενός δε δικαιουμένου παρενοχλείν τινα εν ευνομούμενω Κράτει, εν ω των αυτών μετέχουσιν αγαθών πάντες οι πολίται και της αυτής αξιούνται προστασίας υπό των νόμων και τα αυτά βαστάζουσι κοινά βάρη. Και ομολογητέον μεν, ότι το ανοίκειον τούτο και αντιχριστιανικόν έθιμον εκ πολλών μερών του Βασιλείου Κράτους, διά του φωτός της υγιαινούσης διδασκαλίας, εξέλιπε και ανεπιστηπτεί εξηφανίσθη. Αλλ' επει ενιαχού εξακολουθεί υφιστάμενος ο αναχρονισμός ούτος, ήμιστα μαρτυρών αληθή επί τα καλά πρόοδον, ανάγκη παρίσταται, ινα σύντονος ληφθή πρόνοια και πάσα καταβληθή προσπάθεια προς άρσιν και εξάλειψιν του ατόπου τούτου. Διότι, ως ουδαμώς λανθάνει Υμάς, η διά πυροβολισμών και καύσεως ομοιώματος του προδότου διακωμώδησις και εξουθενισμός των συμπολιτών ημών Ιουδαίων, προφανώς διεγείρει θρησκευτικόν μίσος και υποθάλλει κατ' αυτών φανατισμόν, αμαυροί δε και την υπόληψιν των μερών, ων εν μέσω επισυμβαίνει το τοιούτον κακόν. Τούτου ένεκα, επάναγκες έκρινεν η Σύνοδος, ινα διά της παρούσης, σύντονον επιστήση την προσοχήν Υμών επί του αντικειμένου τούτου και προτρέψηται Υμάς, ινα διά συμβουλών, παραινήσεων και προτροπών συντόνων και διδακτικών, προληφθή καθ' ολοκληρίαν πάσα εν τω μέλλοντι απόπειρα προς καύσιν ομοιώματος του Ιούδα, εν οιωδήποτε μέρει της θεοσώτου Υμών επισκοπικής παροικίας.

Ταύτα καθηκόντως εντελλομένη Υμίν η Σύνοδος πέποιθεν, ότι διά της εγκαίρου και τελεσφόρου Υμών μερίμνης και ενεργείας, τέλεον εξαλειφθήσεται το αντιχριστιανικόν τούτο έθιμον, επί τιμή της Εκκλησίας και της πατρίδος ημών.

Εν Αθήναις τη 10 Μαΐου 1910
† Ο Αθηνών ΘΕΟΚΛΗΤΟΣ, Πρόεδρος, † Ο Ηλείας ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΣ, † Ο Πατρών ΑΝΤΩΝΙΟΣ, † Ο Σύρον, Τήνου και Άνδρου ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ, † Ο Τρίκης και Σταγών ΑΝΘΙΜΟΣ

Ο Γραμματέυς
Αρχιμ. Πολύκαρπος Θωμάς

Η Θεσσαλονίκη μου

Του κ. ΣΜΟΥΕΛ ΡΑΦΑΕΛ

Την Άνοιξη του 1943, τότε που η πόλη μοσχοβολούσε απ' τα πρώτα άνθη του γιασεμιού, του ζουμπουλιού και της λεβάντας στις τενεκεδένιες και πήλινες ασβεστομένες γλάστρες που ήταν στις αυλές των σπιτιών και στα σοκάκια, βάλανε πίσω απ' τα σίδερα τη νόνα Σουλτάνα, Εβραία - κόρη Εβραίων, περήφανη κόρη, κόρη λεβέντηδων, γυναίκα θεοσεβούμενη, κόρη πιστών και ευσεβών - και τη φόρτωσαν στα βαγόνια του τρόμου που σφυρίζοντας παίρναν το δρόμο προς τα βόρεια, προς τη χώρα των φαντασμάτων.

Παραδοσιακή ενδυμασία Εβραίας της Θεσσαλονίκης
(Αρχείο Ισραηλιτικής Κοινότητας Θεσσαλονίκης)

Ανάμεσα στα λιγοστά της υπάρχοντα, η νόνα Σουλτάνα della famiya Gilidi (της οικογένειας Γκιλιδί), είχε και λίγο καφέ, ζάχαρη και μερικά σπιτικά κουλουράκια με κανέλα και πιπερόριζα. Κουλουριασμένη στην άκρη του βαγονιού, σκέψεις πολλές στριφογύριζαν στο μυαλό της, προσδοκίες μεγάλες για ένα μέλλον λαμπρό, σίγουρη ότι ο Creador del mundo mos quitara de este vagon (ο δημιουργός του Κόσμου θα μας βγάλει απ' αυτό το βαγόνι). Κι ανάμεσα στις σκέψεις της σιγομουρμούριζε τα λόγια ενός τραγουδιού για μια λυπημένη Ινφάντα και τον αγαπημένο της που γύριζε από μέρη μακρινά. Ήταν θλιμμένη η νόνα Σουλτάνα. Τα λόγια του τραγουδιού που φέραν οι γιαγιάδες της από την Ισπανία όμως, γλύκαιναν το ταξίδι του τρόμου χαρίζοντάς της μιαν ελπίδα.

Triste esta la infanta - mas triste de cada dia
Porque no la cazo su padre - ni el su cuidado tenia

(Λυπημένη είν' η Ινφάντα - πιο λυπημένη από κάθε άλλη μέρα γιατί ο πατέρας της δεν την πάντρευε - ούτε την είχε έγνοια).

Γυναίκα γεμάτη ελπίδα ήταν η νόνα Σουλτάνα κι ένα όνειρο μεγάλο έφερε διαβαίνοντας την πύλη του συρματοπλεγμένου στρατοπέδου στην Πολωνία: να γυ-

ρίσει μια μέρα στη Saloñique και να παντρεύει εκεί τις κόρες της με παραμυθένιους πρίγκηπες. Χρόνια πολλά μάζευε στα μπαούλα του σπιτιού της ashugar de oro lavrada (προϊκιά δουλεμένα με χρυσάφι) που απέλειωτες νύχτες του χειμώνα καθισμένη σε μια γωνιά κεντούσε με dedal i bastidor (με δαχτυλίθρα και στεφάνι) σιγοτραγουδώντας ρομάνσες για την αγάπη και το γάμο:

Tres ermanicas eran - tres ermanicas son
Las dos eran cazadas - la chica en perdision

(Ήταν τρεις αδελφούλες - Οι δύο ήταν παντρεμένες,
Η μικρή πήγε χαμένη).

Η νόνα Σουλτάνα δεν ευτύχησε να παντρεύει ούτε μια κόρη και η θαυμαστή ashugar (προϊκιά) έγινε κουρέλια κάτω απ' τη μπότα των βάρβαρων κατακτητών της Θεσσαλονίκης.

Πέρασαν επτά νύχτες και επτά μέρες ώσπου τα μάτια της νόνας Σουλτάνας αντίκρουσαν τις πύλες της κόλασης. Και την ώρα που 'πεφτε η νύχτα τυλιγμένη σε σκοτεινά πέπλα ομίχλης κρατώντας της δυο της κόρες απ' το χέρι βάδισε με το κεφάλι ψηλά πάνω στη γη που είχε ήδη ανοίξει το στόμα της να την καταβροχθήσει αχόρταγα, σαν τη φωτιά. Όλη εκείνη την ώρα δεν έπαψαν να βγαίνουν απ' τα χείλη της νόνας Σουλτάνας προσευχές και το Shema Israel ανακατεμένα με δά-

Οικογένεια της Θεσσαλονίκης στα τέλη του 19ου αιώνα (Αρχείο Ισραηλιτικής Κοινότητας Θεσ/κης).

κρνα και με το σιγανοτραγουδίσμα τραγουδιών απ' τη νιότη της.

En mis guertas cresen flores - y en los saxos gravinias
Se aparan damas y donzeas por ver esta maravilla

(Στους κήπους μου βγαίνουν λουλούδια... Ετοιμάζονται κυρίες και κοπέλλες, να δουν αυτό το θαύμα).

Η νόνα Σουλτάνα ανέβηκε στον ουρανό με τη μελωδία των ρομάνσων στα χείλη της κι άφησε πίσω εμένα να ονειρεύομαι τη μορφή της και τη μορφή μιας εβραϊκής Θεσσαλονίκης.

Ο καθένας μας έχει τη δικιά του Σαλονίκη. Ένας την πλάθει στο μυαλό του με ήχους και μουσική. Άλλος την αναπλάθει προσεκτικά και υπομονετικά μέσα απ' τη γεύση των μαγειρευμένων φαγητών. Ο τρίτος τη βλέπει μέσα απ' τη γαλάζια της θάλασσα. Ο τέταρτος τη συναντά ανάμεσα στα βιβλία της προσευχής κι άλλος φθάνει σ' αυτήν μέσα απ' τους τρομαχτικούς εφιάλτες κι απ' τους φράκτες του θανάτου του Άουσβιτς.

Κι εγώ; Τι εικόνα για τη Θεσσαλονίκη μπορεί να έχει ένας γέννημα θρέμμα Ισραηλινός όπως εγώ; Τον πνιχτό αντίλαλο ήχων και μελωδιών λαντίνο. Τον ίσκιο της μυρωδιάς των γλυκών και των φαγητών. Τις τουριστικές κάρτες μ' έναν περήφανο Λευκό Πύργο. Ένα μισοάδειο ράφι με ελάχιστα σκωροφαγωμένα βιβλία προσευχής στα Λαντίνο. Ο μαβής αριθμός στο αριστερό μπράτσο των γονιών μου. Μ' όλα αυτά στο μυαλό μου, πλάθω νύχτα μέρα, γιορτή και σχόλη, μόνος ή με άλλους, μια Σαλονίκη. Με κάθετη απ' το παρελθόν φωτίζω το παρόν. Με μεγάλη υπομονή συλλέγω κάθε λεπτομέρεια για να αναπλάσω τη δικιά μου Σαλονίκη.

Έτσι, στον «τοίχο των δακρύων» του γραφείου μου, κοντά στο τηλέφωνο, εκεί που βρίσκεται ο υπολογιστής και η σύνδεση με το ίντερνετ, κρέμασα και μια μεγάλη φωτογραφία μιας ωραίας οικογένειας από τη Θεσσαλονίκη. Τέτοια, που σίγουρα θα είχα κι εγώ αν δεν καιγόταν στις φλόγες το οικογενειακό μας άλμπουμ. Στη φωτογραφία αυτή είναι, μια Εβραία μητέρα με ντροπαλό βλέμμα, ντυμένη με μοντέρνα ρούχα χαρακτηριστικά της μόδας της Θεσσαλονίκης στις αρχές του αιώνα κι ένας περήφανος Σαλονικιός πατέρας με ένα πλούσιο μουστάκι να καλύπτει τα σαρκώδη κλωσινάτα χείλη του. Στο κεφάλι του κοκκινωπό φέσι, φτιαγμένο καθώς φαίνεται από εκλεκτή χοντρή τσόχα. Κουρασμένη όψη έχει αυτός ο Σαλονικιός πατέρας στη φωτογραφία του γραφείου μου. (Φαίνεται ότι φωτογραφήθηκε μετά από μια μέρα ιδιαίτερα κοπιαστική). Πόση αθωότητα περικλείει η φωτογραφία της Θεσσαλονικιώτικης οικογένειας που κρέμεται στον τοίχο του γραφείου μου! Αθωότητα, τρυφεράδα, αγάπη και pasencia (υπομονή).

Οι θεσσαλονικιώτικες φιγούρες μου είναι πάντα εκεί. Ξεπηδάνε μέσα απ' τον τοίχο του γραφείου μου, άλλοτε χαμογελώντας κι άλλοτε σωπαίνοντας. Άλλοτε πάλι μου διηγούνται μιαν ιστορία που κανείς δεν γνωρίζει, μου ψιθυρίζουν μυστικά, μου περιγράφουν ένα όνειρο μακρινό, γεμάτο νοσταλγία. Με συντροφεύουν σε κάθε μου επιτυχία ή αποτυχία, μάρτυρες του πολέμου των αναμνήσεων και της αναπαράστασης που διεξάγεται μέσα μου.

Τέτοια είναι η δικιά μου Θεσσαλονίκη - πόλη μακρινή, ονειρεμένη, νοσταλγική. Γιατί όμως; Αφού εγώ γεννήθηκα στο Ισραήλ, στη γη των προγόνων μας. Οι

πατέρες των πατέρων μου μπορεί να γεννήθηκαν στη Θεσσαλονίκη. Ο νόμος μου ήταν έτοιμος να δώσει, ό,τι είχε και δεν είχε για να πάει στο Έρετς Ισραέλ, δεν έφθασε όμως ποτέ. Η νόνα μου έφτιαχνε μαρμελάδες από τριαντάφυλλο και γιασεμί για να γλυκάνει το ταξίδι απ' τη Θεσσαλονίκη στο Έρετς Ισραέλ. Όμως κι αυτή δεν έφθασε ποτέ. Οι θείοι κι οι θειές μου τραγουδούσαν τραγούδια νοσταλγικά για τη Σιών για να τονίσουν την αγάπη τους για την αγαπημένη χώρα. Όμως ούτε αυτοί τα κατάφεραν. Ο Φερδινάνδος και η Ισαβέλλα έδιωξαν όλη μου την οικογένεια το 1492 και τους έστειλαν στη Θεσσαλονίκη σε κείνο το τρομαχτικό ταξίδι της εξορίας. Ο Χίτλερ, με την απειλή του μαστιγίου τους σκόρπισε με τα τρένα του θανάτου στην παγωμένη γη της Πολωνίας. Κι εγώ ονειρεύομαι τη Θεσσαλονίκη.

Μερικές φορές τις ώρες που βυ-

θίζομαι στις σκέψεις, στη φαντασία και τη νοσταλγία μου, βλέπω τον εαυτό μου να περπατάει αργά στη μαγική αυτή πόλη. Τίποτα δεν έχει πια απομείνει από τότε εκτός από πολυτελείς διαδρόμους και απειλητικές ψηλές πολυκατοικίες που χτίστηκαν εκεί που κάποτε ήταν οι χαμηλές εβραϊκές παράγκες. Νιώθω σα να περπατώ στα στενά σοκάκια του παρελθόντος, σαν να αγγίζω τα πέτρινα ισχυρά της τείχη, σα να συναντώ οικογενειακές μορφές που ποτέ δεν συνάντησα και ποτέ δεν γνώρισα. Συζητάω με το Ham Aronico, πίνω τον πρωινό μου καφέ στου Αλμπέρτου, δαγκώνω μια μπουκιά burekita (μπουρεκάκι) της θείας Rashel. Την ώρα της προσευχής του Αρβίτ μπαίνω κρυφά στη συναγωγή Beit Shaul που καταστράφηκε. Και συνεχίζω, και συνεχίζω και συνεχίζω.

Αυτή είναι η δικιά μου Θεσσαλονίκη. Μια πόλη γεμάτη αναμνήσεις και ερείπια. Τη φτιάχνω και τη χαλάω κι όλο πάλι απ' την αρχή. Τις ημέρες μνήμης και πένθους, κλείνομαι στον εαυτό μου, σκύβω το κεφάλι και σιγοψιθυρίζω: Yitgadal veyitkadash (οι πρώτες λέξεις του Καντίς, προσευχής που μεταξύ άλλων απαγγέλλεται για τους νεκρούς) στη μνήμη των χιλιάδων

που η ψυχή τους ανέβηκε στον ουρανό μέσα απ' τις καπνοδόχους του θανάτου του Άουσβιτς χωρίς να απομείνει τίποτα πίσω τους. Αυτή είναι η δικιά μου Θεσσαλονίκη - μια πόλη με θάλασσα, με μαγεία, με τουρίστες, με φράχτες από συρματοπλέγμα, με αέρια και κρεματόρια. Και μέσα απ' όλα αυτά πλάθω στο μυαλό μου μια πόλη. Ψηλαφίζω φωτογραφίες του παρελθόντος με δάχτυλα που τρέμουν από φόβο. Καλώ με βραχνή φωνή μορφές του παρελθόντος. Γεύο-

μαι με σφιγμένα χείλη τα γιορτινά και τα καθημερινά φαγητά. Κοιτάζω με λυπημένα μάτια το μαβή νούμερο στο αριστερό τους μπράτσο.

Αυτή είναι η δική μου Θεσσαλονίκη - μια πόλη αγάπης και μίσους, πόνου και στοργής, μια πόλη γεμάτη αναμνήσεις.

[Ο Δρ. Σμουέλ Ραφαέλ είναι γιος της Εστέρ Βιβάντε από την Κέρκυρα και του Χαΐμ Ραφαέλ από την Θεσσαλονίκη. Ασχολείται με την μελέτη της κουλτούρας και κυρίως της ισπανοεβραϊκής διαλέκτου Λαντίνο των Εβραίων της Θεσσαλονίκης. Ο Δρ. Ραφαέλ είναι υπεύθυνος των Σπουδών Λαντίνο στο Πανεπιστήμιο Μπαρ - Ιλάν του Ισραήλ και επικεφαλής του Τμήματος Εβραϊκών Σπουδών, Εβραϊκής Τέχνης και Μελέτης των Εβραίων της Ανατολής και της Ισπανίας. Το κείμενο αυτό γράφτηκε αρχικά στα εβραϊκά και μεταφράστηκε στα ελληνικά. Τους στίχους απέδωσε ελληνικά η κα Ρ. Σιμαντώβ].

Θρησκευτική τελετή σε Συναγωγή της Θεσσαλονίκης περί το 1920. Αριστερά ο Ραββίνος Εμμανουέλ Μόλχο. (Από το λεύκωμα «Portraits of the past» του Bedford Foundation for the Advancement of Sephardic Studies and Culture).

Ο Άλμπερτ Αϊνστάιν το 1921 όταν πήρε το βραβείο Νόμπελ Φυσικής (έργο του Μ. Βούλφρατ, Συλλογή της Ακαδημίας των Επιστημών, Παριού).

Δύο Γερμανοεβραίοι αλλιώτικοι και τόσο όμοιοι

Ένα έγκυρο βιβλίο για μια κρίσιμη εποχή της Ευρώπης που στην καρδιά της η συνύπαρξη Γερμανών και Εβραίων απέληξε σε θαύματα και τέρατα.

Το θέμα των σχέσεων Γερμανών και Εβραίων είναι ακόμη αντικρουόμενο αντικείμενο μελέτης ιστορικών και κοινωνιολόγων. Πολλά γράφονται και κυκλοφορούν, ιδιαίτερα στη Γερμανία, για το πριν και το μετά του Ολοκαυτώματος. Τα εγκαίνια του Εβραϊκού Μουσείου στη Γερμανία μαζί και οι ατέλειωτες και έντονες συζητήσεις για τη δημιουργία ενός εθνικού μνημείου στα θύματα των Εβραίων, οξύνει την προσοχή στη Γερμανία και διεθνώς. Σε καμία άλλη χώρα, οι Εβραίοι μετά τη χειραφέτησή τους από τα γκέτο δεν έφθασαν σε τέτοια ακμή στις επιστήμες, το πνεύμα, τις τέχνες και στον κόσμο των επιχειρήσεων. Και σε καμία χώρα η συνύπαρξη δεν απέβη τόσο ζοφερή και φρικαλέα. Τι πήγε στραβά;

Ο Φριτς Στερν έχει αφιερώσει τη ζωή του στη σκέψη, τη μελέτη και την έρευνα του αγκαθηρού αυτού ζητήματος. Οι δημοσιεύσεις του για το ρόλο του εβραϊκού κεφαλαίου στη δημιουργία της αυτοκρατορίας του Μπίσμαρκ, τα δοκίμιά του για τα κρίσιμα και υπόγεια ρεύματα της πολιτικής θεωρίας στη Γερμανία και για τη μοναδική μοίρα μιας μείζονος δύναμης που μπήκε τόσο αργά στη σκηνή της ευρωπαϊκής ζωής, είναι καίριας σημασίας. Με σχέσεις οικογενειακώς συνδεδεμένες με κυρίαρχες μορφές της γερμανικής επιστήμης και δημόσιας ζωής, είναι ταυτόχρονα μάρτυς και αναλυτής μοναδικού κύρους.

Στη συλλογή του δοκιμίου «Ο κόσμος του Αϊνστάιν», που εκδόθηκε πρόσφατα (Αλεν Λέιν, 352 σελ., 20 στερλίνες), είναι εμφανείς οι αρετές της ενάργειας, της γνώσης και της ανθρωπιάς. Λιγότερο ευδιάκριτη αν και συνεχώς παρούσα, είναι μια θλίψη που χρωματίζει τη ματιά του. Πώς να φιλιώσει κανείς στο νου του τη δόξα που είδαν ο Γκαίτε, ο Μπετόβεν, ο Καντ, η πνευματική άνθηση της Βαϊμάρης με το ζόφο και τη σκοτεινιά που ακολούθησαν; Παρά τις προκαταλήψεις και τις διακρίσεις ο γερμανικός κόσμος του Αϊνστάιν, ήταν ένας κόσμος όπου Χριστιανοί και Εβραίοι (ή άτομα εβραϊκής καταγωγής) έζησαν και δούλεψαν μαζί. Ποιοι δρόμοι οδήγησαν στο 'Αουσβιτς;

Ο Στερν συγκεντρώνεται στις εφαρμοσμένες επιστήμες. Σε πολλούς κλάδους, στην έρευνα και την πρακτική εφαρμογή και στις ακαδημαϊκές δάφνες, η

γερμανική επιστήμη σε όλο τον 19ο και στις αρχές του 20ού αιώνα σχεδόν ηγούνταν του πολιτισμένου κόσμου. Σε αυτή την υπεροχή η ευφυία των Εβραίων επιστημόνων και η γενναιοδωρία των Εβραίων δωρητών έπαιξαν σπουδαίο ρόλο. «Ο άγριος αντισημίτης Κάιζερ», γράφει ο Στερν, «είχε αδυναμία στους πλούσιους Εβραίους, γι' αυτό και κατηγορήθηκε από τους ακόμη αγριότερους αντισημίτες».

Στη συλλογή, κυρίαρχο σώμα είναι, όπως γράφει ο Τζορτζ Στάινερ στην «Ομπζέρβερ», τα πορτρέτα του Φριτς Χάμπερ και του Άλμπερτ Αϊνστάιν. Είναι μια πολύπλοκη, τελικά ναυαγημένη σχέση που συνοψίζει αυτήν της Γερμανίας και των Εβραίων της. Ο Χάμπερ ήταν χημικός και βιοχημικός πρώτης τάξεως. Εφοδιασμένος με άμετρη φιλοδοξία και δαιμονικές σχεδόν ικανότητες για σκληρή δουλειά, έκανε ορισμένες ανακαλύψεις που άλλαξαν την ιστορία. Η αζωτοδέσμευση από τον αέρα, έδωσε στη Γερμανία το αμμωνιακό άλας που χρειαζόταν για τα λιπάσματα, τα μεγάλα εκρηκτικά και τα δηλητηριώδη αέρια στη διάρκεια του Α' Παγκοσμίου Πολέμου.

Ο Χάμπερ ήταν εκείνος, περισσότερο από κάθε άλλον επιστήμονας που στέριωσε τη σχέση μεταξύ έρευνας και βιομηχανίας, μεταξύ ακαδημαϊκών και εργαστηριακών ερευνών επιπέδου Νόμπελ και της πρακτικής εφαρμογής τους σε τεράστια κλίμακα. Μεγάλο μέρος της σημερινής συμπλοκής βιομηχανίας και στρατού όπως και της έννοιας της έρευνας και της ανάπτυξης σε ακαδημαϊκά ινστιτούτα, προέρχεται από την επιδέξια σύλληψη του Χάμπερ περί θεωρητικής σκέψης, πειραματικής δεξιότητας και αποτελεσματικής εφαρμογής. Ο άνθρωπος το πλήρωσε, χάνοντας τους γιους του σε διαδοχικούς πολέμους που στην τεχνολογία και τεχνολογία τους τόσα συνεισέφερε.

Ο Χάμπερ θαύμαζε απεριόριστα τον Αϊνστάιν. Ο Αϊνστάιν, που τις επιφυλάξεις του ο Στερν υπαινίσσεται, ανταποκρίθηκε. Τους χώρισε όμως το θέμα Γερμανία. Ο Χάμπερ, όπως πολλοί άλλοι Εβραίοι που μεταστράφηκαν στο χριστιανισμό, ήταν υπερπατριώτης, απόλυτα αφοσιωμένος στο γερμανικό εθνικισμό και έτοιμος ως την τελευταία στιγμή να παράσχει στον Χίτλερ το πλεονέκτημα της αμφιβολίας. Προσπάθησε

να κρατήσει τον Αϊνστάιν στο Βερολίνο. Η ειρηνοφιλία του Αϊνστάιν, η δηλωμένη συμπάθειά του προς τον Σιωνισμό, ήταν ξένα στον Χάμπερ. Κι όμως, από μια αλλόκοτη ειρωνεία, οι μοίρες τους συμπιπτουν. Η εργασία του Χάμπερ στα δηλητηριώδη αέρια οδήγησαν στο Zyklon - Β των ναζιστικών θαλάμων αερίων. Η ταύτιση από τον Αϊνστάιν ενέργειας και μάζας οδήγησαν στη Χιροσίμα. Αν η χημειοθεραπεία του Πολ Έρλιχ, έσωσε για λίγο τους ανθρώπους από τη σύφιλη, οι ανακαλύψεις του Χάμπερ και του Αϊνστάιν υπήρξαν τρομακτική απειλή για την ανθρωπότητα.

Στο περιλάλητο βιβλίο του ο Ντάνιελ Γκολντχέιγκεν αποφαίνεται ότι το Ολοκαύτωμα ήταν στο αίμα των Γερμανών, στο χαρακτήρα τους και στην ιστορία τους, από τα πογκρόμ του Μεσαίωνα. Η κριτική του Στερν που ανατυπώνεται στον παρόντα τόμο, δείχνει το λαθεμένο του ισχυρισμού, λέγοντας ότι στη Γαλλία μετά την υπόθεση Ντρέιφους ο αντισημιτισμός ήταν ενδημικός ενώ στην Αυστρία το μίσος κατά των Εβραίων ήταν λυσσαλέο. Όμως ο Στερν αφήνει το καίριο ερώτημα του Γκολντχέιγκεν, αναπάντητο. Με τα σοβιετικά στρατεύματα να καταφθάνουν, οι Γερ-

μανοί πολίτες αντί να ζητήσουν συγγνώμη, κολακεύοντας έστω τους κατακτητές τους, συνέχισαν να σφαγιάζουν τους Εβραίους σε πορείες θανάτου. Γιατί; Τι υπάρχει στο γερμανικό αίσθημα, οσοδήποτε δυσδιάκριτο, που συνυπογράφει την παραφροσύνη του Χίτλερ;

Δείγματα ελπίδας

Το ενδιαφέρον στο βιβλίο του Στερν βρίσκεται αλλού. Επιδιώκει να συμφιλιώσει το συμβολικό και το ουσιαστικό. Καταδείχνει τις κατακτήσεις της (Δυτικο)γερμανικής δημοκρατίας και της κοινωνικής δικαιοσύνης εδώ και μισό αιώνα.

Η γαλλογερμανική κατανόηση και οι γερμανοπωλωνικές σχέσεις είναι ισχυρές ενδείξεις ελπίδος. Το Μπρεσλάου παραμένει η γενέτειρα του Φριτς Στερν. Ο Αϊνστάιν δεν συγχώρεσε τόσο εύκολα. Δεν ξαναπάτησε το πόδι του στη Γερμανία.

[Το άρθρο δημοσιεύτηκε στην **Observer**. Αναδημοσίευση από την **Καθημερινή** 27.7.2000]

Ολοκαύτωμα

Μαζέψτε λίγα πράγματα
κι ελάτε στην πλατεία
έτσι έλεγε το μήνυμα
χωρίς καμιά αιτία.

Ήταν Εβραίοι όλοι τους
από στεριά και νήσους
κι ελάχιστοι επέστρεψαν
απ' έναν κόσμο μίσους.

Το κίτρινο άστρο έφεραν
ολ' οι Εβραίοι στο πέτο,
κλεισμένοι σαν κατάδικοι
σ' οργανωμένο γκέτο.

Οι φούρνοι τους περιμέναν
με τις ριγέ στολές τους
δεν άξιζαν ούτε δραχμή
οι εβραϊκές ψυχές τους.

Είναι φορτικός ο αριθμός
εκείνων που χαθήκαν
έξι εκατομμύρια
ψυχές αφανίστηκαν.

Γενοκτονία μιας φυλής
δίχως κανείς να φταιί
το μόνο τους αδίκημα
γεννήθηκαν Εβραίοι.

Ντροπή στην ανθρωπότητα
στα κράτη όλα τ' άλλα
που έκλειναν τα μάτια τους
στα αίσχη τα μεγάλα.

Μεμονωμένα άτομα
μ' ιδανικά και θάρρος
κρύψαν Εβραίους κι έγιναν
της λευτεριάς τους φάρος.

Η μάνα και ο πατέρας μου
πήγαν στη Γερμανία
νέοι κι δύο αιχμάλωτοι
στου Χίτλερ τη μανία.

Στην Κέρκυρα ο πατέρας μου
το σκασε απ' την πλατεία
μ' όλη την οικογένεια
για την ελευθερία

Κι ένας προδότης φάνηκε
που στη γωνιά φυλούσε,
είπε να πάνε στη σειρά
ή, θα πυροβολούσε.

Και γύρισαν μονάχα τρεις
με αριθμό στο χέρι
τι πόνος! τι ταπείνωση!
ένας Θεός το ξέρει.

Γύρισαν ζωντανοί νεκροί
από το Μπιργκενάου,
χάσαν γονείς, παιδιά, αδελφούς
στη Μπούνα, στο Νταχάου.

Με ματωμένα γράμματα
στη μνήμη μας θα μείνει
το άδικ' ολοκαύτωμα
στων Άριων, το καμίνι.

Για όσους δεν πιστεύουν
και λεν πως είναι μύθος,
δεν τους διακρίνει λογική,
ούτ' έχουνε και ήθος.

Και αν υπάρχουν νοσταλγοί
τ' αγκυλωτού και πάλι,
ας μάθουν πως οι Εβραίοι πια
δεν σκύβουν το κεφάλι.

Ποτέ ξανά ολοκαύτωμα
ο κόσμος μη γνωρίσει
και μια ειρήνη αιώνια
τη γη μας να φωτίσει.

Λίνα Σαμπετάι

Ο αείμνηστος Λ. Καρρέρ παραλαμβάνει, το 1978, το τιμητικό Δίπλωμα του «Δικαίου των Εθνών» του Yad Vashem.

Ιστορικά Στοιχεία από τη ζωή των Εβραίων στην Ελλάδα

● Ευχαριστίες στον Δήμαρχο Ζακύνθου Λουκά Καρρέρ

Ως Δήμαρχος Ζακύνθου κατά τη Γερμανική Κατοχή, ο Λουκάς Καρρέρ σχεδίασε μαζί με το Μητροπολίτη Χρυσόστομο την επιχείρηση διασώσεως της Ισραηλιτικής Κοινότητας της Ζακύνθου από την εκτόπιση και το θάνατο. Παρά την αφάνταστη πίεση που υφίστατο από τη Γκεστάπο για να παραδώσει πλήρη κατάλογο των Εβραίων, κατόρθωσε με διάφορα τεχνάσματα, να κερδίσει πολύτιμο χρόνο, ώστε να ειδοποιήσει τους Εβραίους της Ζακύνθου για τις εγκληματικές προθέσεις των Ναζί και να τους δώσει την ευκαιρία να καταφύγουν στα βουνά, εκτός της ακτίνας του εισβολέως. Χάρης στη θαρραλέα του πράξη, σε συνεργασία με το Μητροπολίτη Χρυσόστομο σώθηκε ολόκληρη η Ισραηλιτική Κοινότητα της Ζακύνθου με τα 275 μέλη της.

Σαν δημόσιος λειτουργός και σαν άνθρωπος, ο κ. Λουκάς Καρρέρ έδωσε έτσι ένα λαμπρό παράδειγμα αφοσίωσης και αγάπης προς τους συνανθρώπους και συ-

μπολίτες του, χωρίς διάκριση φυλής ή θρησκείας.

Ο Λ. Καρρέρ τιμήθηκε το 1978 με τον τίτλο «Δίκαιος των Εθνών» από το Ίδρυμα Διαφυλάξεως της Μνήμης «Γιαντ Βασέμ» του Ισραήλ, το δε Κεντρικό Ισραηλιτικό Συμβούλιο Ελλάδος τοποθέτησε αναμνηστική πλάκα στο χώρο της παλαιάς Συναγωγής της Ζακύνθου.

Δημοσιεύουμε ευχαριστήρια επιστολή που απέστειλε αμέσως μετά τον πόλεμο στον Λ. Καρρέρ η Ισραηλιτική Κοινότητα Ζακύνθου:

ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΗ ΚΟΙΝΟΤΗΣ
ΖΑΚΥΝΘΟΥ
Εν Ζακύνθω τη 10η Μαΐου 1945

Προς τον τέως Δήμαρχον
Ζακυνθίων κ. **Λουκάν Γ. Καρρέρ**
και τα αξιότιμα μέλη
της τ. Διοικούσης τον Δήμον
Επιτροπής
Ενταύθα

Κύριοι,

Επ' ευκαιρία του χαρμοσύνου και κοσμοϊστορικού γεγονότος της Νίκης των ηθικών αξιών και της πλήρους και ολοσχερούς κατασυντριβής των δυνάμεων του σκό-

τους, του απαισίου και επαράτου φασισμού, των κατά της Ευρώπης επιπεσόντων βαρβάρων, αισθανόμεθα την υποχρέωσιν να εκφράσωμεν προς Υμάς κ. Δήμαρχε και τα μέλη της μεθ' Υμών συνεργασθείσης Δημοτικής Επιτροπής, την άπειρον ευγνωμοσύνη μας και τας θερμάς μας ευχαριστίας, διότι διά της πατριωτικής στάσεώς σας έναντι των κατακτητών, της σθεναράς καθημερινώς προς αυτούς επεμβάσεώς σας και του αφθάστου ενδιαφέροντος, όπερ επεδείξατε καθ' όλον το διάστημα της σκοτεινής δουλείας, δι' όλα τα ζητήματα τα αφορώντα πάντα κάτοικον της πόλεως ταύτης, κατορθώσατε το μέγιστον των κατορθωμάτων, να μη θιγή ούτε η περιουσία ούτε η ζωή ουδενός των Ενταύθα Ισραηλιτών γεγονός, όπερ, χάρις εις Υμάς, επετελέσθη μόνον εν Ζακύνθω κατ' εξαίρεσιν από όλα τα άλλα μέρη της Ελλάδος και Ευρώπης τα κατακτηθέντα υπό των Βαρβάρων.

Δεχθήτε την διαβεβαίωσιν της προς Υμάς αμερίστου τιμής και υπολήψεως μεθ' ης διατελούμεν.

Ισραηλιτική Κοινότης Ζακύνθου
Ο Πρόεδρος

● Στο Σουφλί του Μεσοπολέμου

Τα τέσσερα μεταξουργεία των Εβραίων, Β. και Ε. Τζιβρέ και υιών, αποτελούσαν τον κορμό της οικονομίας στο Σουφλί. Απασχολούσαν «περί τας 470 εργατριάς, ων το ημερομίσθιον κυμαίνεται από 18 - 35 δραχμών αναλόγως της πείρας και της ηλικίας εκάστης εργατριάς. 30 εργάτας ων το ημερομίσθιον κυμαίνεται μεταξύ των 40 - 50 δραχμών, 3 επιστάτας, 1 τεχνίτην βαφέα, 1 τεχνίτην υφαντουργόν, 1 τεχνίτην σιδερωτήν».

(Κ. Καραβίδα: Αγροτικά, έτος έκδοσης 1931).

● Η εβραϊκή παρουσία στη Φλώρινα

Από το περιοδικό «Εταιρεία» (της Εταιρείας Γραμμάτων και Τεχνών Φλώρινας), τ. 110/1992 παραλαμβάνουμε τα παρακάτω στοιχεία:

Γεννηθέντες το 1918, εν Φλωρίνη

Με διαταγή της Νομαρχίας Φλώρινας (1 Νοεμβρίου 1924) εγγράφονται στο Μητρώο Αρρένων του Δήμου Φλώρινας 47 Φλωριναίοι.

Το έτος 1918 επιλέχθηκε με κριτήριο την ποικιλία των ονοματεπωνύμων - και, ιδίως, τη συχνότητα των εβραϊκών τοιούτων. Είναι γνωστό ότι η Εβραϊκή Κοινότητα άκμασε αρχικώς στα Βιτώλια και στη συνέχεια προσφύγεψε στη Φλώρινα, απ' όπου ξεκληρίστηκε κατά τη Γερμανική κατοχή.

- Σύμφωνα με ανεξακριβωτή πληροφορία, το 1940 η Εβραϊκή Κοινότητα της Φλώρινας αριθμούσε 400 περίπου μέλη.

Δ.Π.Σ.

- 1) Παπουτζής Αχιλλεύς του Αναστασίου
- 2) Μουμιζής Γιοβάντζη Χρήστος του Γρηγορίου
- 3) Τζουζάρη Γιαχαέλ του Σαμουήλ
- 4) Λεβή Τοτορός του Δανιδ
- 5) Πέσο Μπενιαμίν του Μεσιουλά
- 6) Καμχή Μωυσης του Ιακώβ
- 7) Κοΐδης Ηλίας του Νικολάου
- 8) Παπαδόπουλος Αλέξανδρος του Γεωργίου

- 9) Ζαπερτζή Ευάγγελος του Φιλίππου
- 10) Π' Κων/τίνου Σταύρος του Στεφάνου
- 11) Μάνη Αθανάσιος του Αναστασίου
- 12) Κεραμιτζής Μιλτιάδης του Ναούμ
- 13) Ιωάννου Γαβριήλ του Χρήστου
- 14) Φράγκο Βίκτωρ ή Χαΐμ του Γιουδά
- 15) Καλδερών Ισαάκ του Σαλώμ
- 16) Μεναχέμ Σαλώμ του Λέων
- 17) Σαρφαντή Αβραάμ του Ιακώβ
- 18) Ασαέλ Ιακώβ του Αβραάμ
- 19) Σαμαρά Σταύρος του Μιχαήλ
- 20) Πέιου Παύλος του Λαζάρου
- 21) Βόικου Αλέξανδρος του Λαζάρου
- 22) Σέμπη Κων/τίνος του Ιωάννου
- 23) Γκρούγιο Παντελή του Αντωνίου
- 24) Σαμαρά Δημήτριος του Γεωργίου
- 25) Μέλιου Ιωάννης του Γεωργίου
- 26) Φιλίππου Στέφανος του Συμεώνος
- 27) Μούσιου Ελευθέριος του Δημητρίου
- 28) Δανούσης Δημήτριος του Ιωάννου
- 29) Δανιήλ Χαραλάμπης του Κων/τίνου
- 30) Μυλωνάς Χριστόφορος του Χρήστου
- 31) Χρήστου Χρήστος του Κωνσταντίνου
- 32) Μπίσα Λάζαρος του Πέτρου
- 33) Γεωργίου Σταύρος του Χρήστου
- 34) Κόϊε Χρήστος του Γεωργίου
- 35) Μικρασιάτης Βασίλειος του Στεργίου
- 36) Ευαγγέλου Ευάγγελος του Σωτηρίου
- 37) Σωτηρίου Βασίλειος του Δημητρίου
- 38) Ζώτα Γεώργιος του Μιχαήλ
- 39) Π' Ιωάννου Θεμιστοκλής του Θωμά
- 40) Κετσετζής Σπυριδών του Γρηγορίου
- 41) Διβράνου Ευάγγελος του Σταύρου

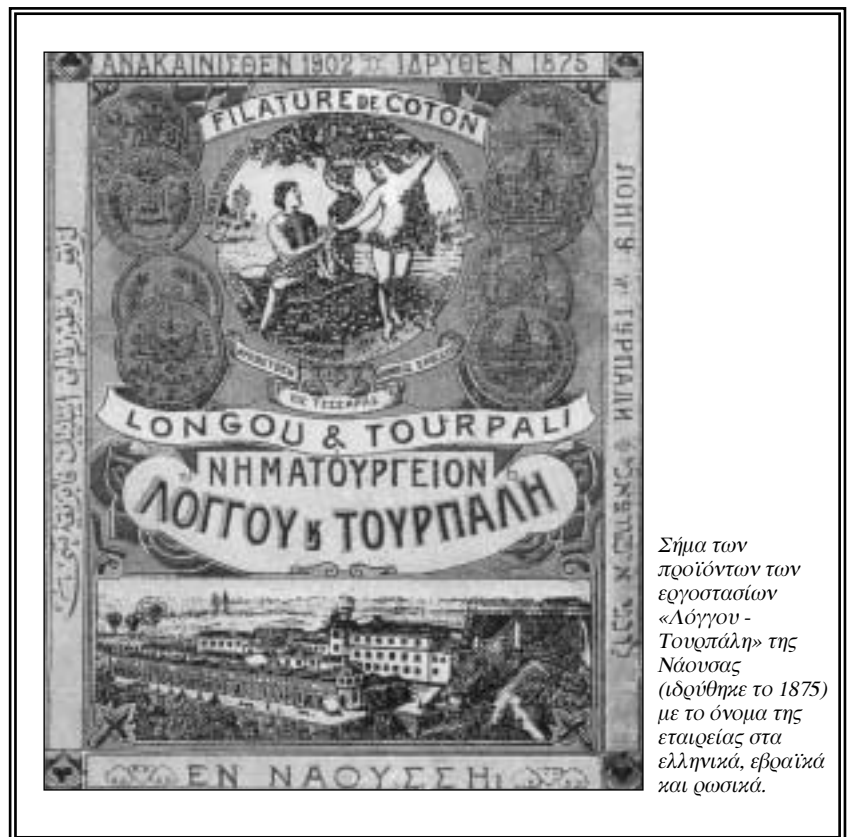
- 42) Μαλανδράκου Μιχαήλ του Αθαν.
- 43) Μυλώση Ναούμ του Πέτρου
- 44) Τσαρτσάρακη Μιλτιάδης του Ιωάννου
- 45) Π' Σωτηρίου Ιωάννης του Σωτηρίου
- 46) Χρήστου Παντελής του Νοάτσε
- 47) Χρήστου Μιχαήλ του Νικολάου

Στο βιβλίο των διατελεσάντων Δημάρχων και μελών Δημοτικών Συμβουλίων Φλώρινας αναφέρεται το 1921 - 22 ο Ισραηλίτης δημοτικός σύμβουλος Σουβάν Σαρφατίν.

[Στοιχεία για την Ισραηλιτική Κοινότητα Φλώρινας έχουν δημοσιευθεί στο περιοδικό μας στα τεύχη 104/σελ. 22, 137/11 και 142/31].

● Κέρκυρα: Αύγουστος 1716

Σε άρθρο του στην «Ιστορία» (Αύγουστος 2000), ο Π. Βενάρδος περιγράφει την πολιορκία και λεηλασία επί 48 ημέρες της Κέρκυρας από τους Τούρκους, που έγινε τον Αύγουστο του 1716. Ο Βενετός Διοικητής του νησιού Ματθίας φον Σούλεμπουργκ οχύρωσε το νησί (κυρίως στην περιοχή που βρίσκεται σήμερα το 6ο Γυμνάσιο). Όπως γράφει ο Π. Βενάρδος «Στις αγγαρείες μεγάλη ήταν η συμμετοχή των Κερκυραίων και μάλιστα των Εβραίων».

Σήμα των προϊόντων των εργοστασίων «Λόγγου - Τουρπάλη» της Νάουσας (ιδρύθηκε το 1875) με το όνομα της εταιρείας στα ελληνικά, εβραϊκά και ρωσικά.

«Μια βαλίτσα γεμάτη μηνύματα»

Της κας ΔΕΣΠΟΙΝΑΣ ΦΡΑΓΚΟΥ - ΓΚΑΪΔΑΤΖΗ

ΕΠΑΙΝΟΣ ΤΟΥ ΔΙΑΓΩΝΙΣΜΟΥ ΔΙΗΓΗΜΑΤΟΣ
ΠΟΥ ΠΡΟΚΗΡΥΞΕ Η Ε.Ρ.Α. ΚΑΙ ΤΟ Κ.Ι.Σ.Ε.

*Ήταν μια άνοιξη της εφηβικής μου ηλικίας.
Τα νεανικά όνειρα ακόμα δεν είχαν ξεκινήσει να με προϋπαντήσουν. Η
ώρα πρωινή και τα χωράφια σπαρμένα, καταπράσινα, το αεράκι
δροσερό, ανάλαφρο και οι κατακόκκινες παπαρούνες να λικνίζονται
χαρωπές στις άκρες του μονοπατιού. Περπατούσα γρήγορα. Είχα φύγει
από τον Πειραιά στις οχτώ το πρωί και έπρεπε να προλάβω τη
λειτουργία.*

Ο παπάς και παππούς μου είχε δική του εκκλησία. Την είχε χτίσει μόνος του. Το πρωί την έχτιζε και τη νύχτα έπεφτε, ώσπου κάποιος του είπε πως το σωστό χτίσιμο γίνεται διαφορετικά. Πρώτα ανοίγεις τα θεμέλια, μετά τα γεμίζεις με μεγάλες πέτρες, ύστερα ρίχνεις το τσιμέντο σε υγρή κατάσταση. Ακολουθεί το χτίσιμο κυκλικά, γύρω - γύρω, φτάνεις στα παράθυρα, αφήνεις το ανάλογο άνοιγμα, το ίδιο κάνεις και με τις πόρτες, μετά βάζεις τη σκεπή, σουβαντίζεις τους τοίχους, βάζεις τζάμια στα παράθυρα, βάφεις τα κουφώματα, κρεμάς τις εικόνες, τα καντήλια και την καμπάνα, και μετά αρχίζεις να την χτυπάς χαρούμενα.

Ο γλυκός της ήχος χάιδεψε τ' αφτιά μου. Στάθηκα να ξεκουραστώ καθώς ο δρόμος στένευε κι άρχιζε να ανηφορίζει. Γύρισα το βλέμμα μου προς τα πίσω. Κάτω απλωνόταν ένα πράσινο κυματιστό χαλί, το λευκό μαντήλι που είχα στο κεφάλι μου με προστάτευε από τον ανοιξιάτικο ήλιο. Η καμπάνα ξαναχτύπησε και στράφηκα προς το μέρος που ερχόταν η γλυκιά της μελωδία. Η εκκλησία του παππού μου στεκόταν καμαρωτή στο μικρό λόφο που είχε διαλέξει να την χτίσει πριν από δεκατρία χρόνια.

Σηκώθηκα, έφτιαξα το μαντήλι μου, ξεσκόνισα το φόρεμά μου, και άρχισα να ανεβαίνω το ανηφορικό μονοπάτι. Όταν έφτασα στην αυλή η λειτουργία είχε τελειώσει και ο κόσμος έφευγε με μια γλυκιά έκφραση στο πρόσωπό του. Μπήκα στην εκκλησία, πλησίασα τη μεγάλη πύλη, έκανα το σταυρό μου στην εικόνα του Χριστού και τραβήχτηκα πίσω στα πεζούλια. Έκατσα κάτω από τη μεγάλη ζωγραφιά της κολάσεως (ήταν μια εικόνα πάνω σε μουσαμά (2μ. Χ 2μ.) και πε-

ρίμενα να βγει ο παππούς μου από το ιερό.

Είχα κουραστεί πολύ, διψούσα και έκλεισα τα μάτια μου.

- «Το γλέντι είχε ανάψει, όλοι χόρευαν, τα ποτήρια ήταν γεμάτα κόκκινο κρασί, και μια μυρωδιά μεθυστική είχε κυριέψει τη γη. Τότε ακούστηκε η πιστολιά και ένας νέος με λευκά ρούχα ερχόταν από τα χωράφια τρέχοντας με τα χέρια του υψωμένα».

- Δέσποινα κοιμάσαι: Ξύπνα να σου γνωρίσω ένα φίλο μου. Όλο ταξιδεύει. Δεν κάθεται πολύ σε ένα μέρος.

Σηκώθηκα από το πεζούλι και άπλωσα το χέρι μου.

- «Χαίρομαι που γνωρίζω έναν ταξιδιώτη» είπα και... «Θεέ μου, ο άνθρωπος του ονείρου» ψέλισα.

Έφερε το χέρι μου στα χείλη του και δυο υγρές λάμψεις άστραψαν στα γαλάζια του μάτια.

- Με λένε Γιοέλ.

- Κι εμένα Δέσποινα.

Βγήκαμε από την εκκλησία και κάτσαμε κάτω από τη μουριά που μας σκέπασε με τη δροσερή της σκιά. Έφτιαξα καφέδες, άνοιξα και το κουτί με τα κουλουράκια που είχα φέρει από τον Πειραιά.

- «Τι κάνει η θεία σου;» με ρώτησε ο παππούς.

- Δεν είναι και τόσο καλά. Έχει ένα κρύωμα γι' αυτό δεν ήλθε σήμερα στην εκκλησία. Με έστειλε μόνη μου, αλλά με συγχωρείς παππού που δεν πρόλαβα την λειτουργία.

- Δεν πειράζει, αλλά άλλη φορά να ξεκινάς πιο πρωί.

Ο Γιοέλ είχε κατεβάσει το κεφάλι του στο στήθος και δεν έβγαζε άχνα. Μόνο τα χέρια του δεν ησύχα-

ξαν. Ξαφνικά σηκώθηκε, μπήκε μέσα στο δωματάκι που έμενε ο παππούς μου και σε λίγο ξεπρόβαλε με μια βαλίτσα στο χέρι.

- Τι σου έλεγα Δέσποινα; όλο να φεύγει θέλει. Πού πας βρε τρελέ, χθες βράδυ ήλθες, φεύγεις κιόλας;

- Ναι παππούλη, συγχώρα με, πρέπει να φύγω.

- Και πού θα πας;

- Στη Θεσσαλονίκη.

- Κάτσε πρώτα να φάμε για μεσημέρι και μετά φεύγεις.

Άφησε την βαλίτσα στη γη και πήρε τα χέρια του παππού μου και τα γέμισε φιλία. Μετά πήγε κάτω από το καμπαναριό, τράβηξε το σκοινί της καμπάνας και εκείνη άρχισε μια παράξενη γλυκιά μελωδία.

- «Είναι θεότρελος αλλά τον αγαπάω» είπε ο παππούς μου.

Φάγαμε με όρεξη. Ο κρασάτος κόκκορας ήταν χάριμα, και το κόκκινο κρασί απ' το βαρέλι του παππού μας ζάλισε λίγο. Ο παππούς είχε ωραία φωνή όχι μόνο στις ψαλμωδίες αλλά και στα κλέφτικα τραγούδια. Το μεσημέρι πέρασε ευχάριστα και αφού ήπιαμε και τον απογευματινό καφέ, ήλθε η ώρα να φύγω για τον Πειραιά.

Τότε ο παππούς μου είπε του Γιοέλ: - «Θα πας το κορίτσι στο λεωφορείο να πάει σπίτι του, και θα γυρίσεις να κοιμηθούμε. Θα σε περιμένω, έτσι Γιοέλ;

- Ναι παππού, ό,τι θέλεις.

Φίλησα το χέρι του παππού μου, έδεσα το μαντήλι μου στο λαιμό μου και ξεκίνησα με.

Στο κατέβασμα το μονοπάτι ήταν πιο καλοτάξιδο. Οι σκιές από τα λουλούδια διέγραφαν στο χωμάτινο κορμάκι του τις άυλες μορφές τους και τα χρώματα τ' ουρανού όλο και σκούραιναν. Ο Γιοέλ μ' ακολούθησε. Εγώ κάθε τόσο γυρνούσα και τούριχνα μια ματιά, ενώ εκείνος σε όλη τη διαδρομή μέχρι το λεωφορείο δεν έβγαλε ούτε λέξη. Μ' ακολουθούσε μηχανικά. Φτάσαμε τη στιγμή που η μηχανή του αυτοκινήτου έβαζε μπροστά. Πρόλαβα το τελευταίο λεπτό και ανέβηκα. Κάθησα στα πίσω καθίσματα, κόλλησα τη μουρίτσα μου στο τζάμι, και σήκωσα το χέρι μου να χαιρετίσω τον Γιοέλ, και τότε - Ω Θεέ μου - ο Γιοέλ μου έστειλε ένα πρωτόγνωρο μήνυμα...

Όλη την εβδομάδα έκανα όσες περισσότερες δουλειές μπορούσα. Επλενα τα πιάτα, πότιζα τα λουλούδια, τάιζα τις κότες που είχαμε στην ταράτσα, έτρεχα πρόθυμα για ψώνια, βοηθούσα τη θεία μου στη μπουγάδα και ένα σωρό άλλες δουλειές. Οι μέρες αργούσαν να περάσουν. Καθεμιά τους και ένας αιώνας. Και οι νύχτες τόσο περιέργες, γεμάτες απ' την εικόνα της τελευταίας στιγμής που είδα τον Γιοέλ να μου στέλνει το μήνυμά του.

Η επόμενη Κυριακή έφτασε επιτέλους. Η φωνή του παππού μου ήταν δυνατή. Τον άκουγα να ψέλνει ως κάτω στην αρχή του ανηφορικού μονοπατιού. Δεν στάθηκα να πάω ανάσα, αλλά συνέχισα όσο πιο γρήγορα μπορούσα. Μπήκα στην αυλή και - Θεέ μου - τι όμορφος που ήταν! Φορούσε κάτασπρα, και στα χέρια του κρατούσε ένα μπουκέτο αγριολούλουδα.

- Σε περίμενα.

Ήταν ο Γιοέλ.

Πήρα τα λουλούδια, τα μύρισα, τον ευχαρίστησα και

μπήκα στην εκκλησία. Ντρεπόμουν. Δεν σήκωσα το βλέμμα μου ούτε μια φορά. Έμεινα εκεί, στη μέση του χώρου χωρίς ν' ακούω τίποτα. Βρισκόμουν σε άλλη διάσταση, σ' ένα απέραντο κενό.

- Μπράβο, σήμερα ήλθες νωρίς.

Η φωνή του παππού μου με συνέφερε. Του φίλησα το χέρι και πήγα προς την εικόνα του Χριστού. Έβαλα το μπουκέτο που μου είχε δώσει ο Γιοέλ. Γύρισα και τους είδα να στέκονται στο άνοιγμα της πόρτας και να με περιμένουν. Δύο άνθρωποι τελειώς διαφορετικοί. Ο παππούς μου, πατέρας της μητέρας μου, το αίμα μου, ντυμένος στα κατάμαυρα, και ο Γιοέλ ένας άγνωστος ξένος ταξιδιώτης ντυμένος στα λευκά κι άγια γιορτινά του.

Ήταν ένα φθινοπωρινό απόγευμα της ώριμης ζωής μου. Ένα θλιβερό καθήκον με είχε φέρει στο Τρίτο Κοιμητήριο της Αθήνας. Η ταφή ενός οικογενειακού φίλου είχε τελειώσει και ο κόσμος σιγά - σιγά αραιώνε. Έμεινα μόνη. Είπα κάποια λόγια στο νεκρό - λες και μπορούσε να μ' ακούσει - και άρχισα να περιπλανιέμαι ανάμεσα στους τάφους.

Ναι. Ήταν εκείνος, πεσμένος στα γόνατα να κλαίει γοερά. Γύρω του σκόρπια λουλούδια, άσπρες και γαλάζιες κορδέλες. Σταμάτησα. Η απόσταση που μας χώριζε ούτε τρία βήματα, και η ώρα σαν κι εκείνη τότε που μου έστειλε το πρωτόγνωρο μήνυμά του. Ένα πορφυρό δειλινό γεμάτο μυστήριο. Τον πλησίασα, και ακούμπησα τον ώμο του που τρανταζόταν από τ' αναφιλητά.

- Γιοέλ, εσύ εδώ;

Έμεινε σαν μάρμαρο, σαν κάστρο άπαρτο, σαν μια φιγούρα ξεχασμένη από θεούς και δαίμονες. Μετά από ώρα σηκώθηκε με τη βοήθειά μου. Ήταν ένα ράκος, ένα σώμα ντυμένο με κουρέλια.

- «Ποιον κλαις;» τον ρώτησα.

- «Τη μάνα μου, έτσι την έλεγαν τη μάνα μου», είπε δείχνοντάς μου το όνομα που ήταν γραμμένο στον τάφο.

- Δεν είναι η μάνα σου στο μνήμα;

- «Όχι, είναι μια άλλη γυναίκα που δεν τη γνώριζα, αλλά έχει το όνομα της δικής μου μητέρας» είπε και ξανάρχισε τους λυγμούς.

Τον λυπήθηκα. Έκατσα δίπλα του στα πόδια του ξένου τάφου. Σιγά - σιγά ηρεμούσε. Η ανάσα του έβρισκε τον κανονικό της ρυθμό και τα λόγια του άρχισαν να κυλάνε σαν χείμαρος ακράτητος. Μου εξιστόρησε μια τραγική ιστορία, απ' αυτές που σημαδεύουν σκληρά τη ζωή ενός ανθρώπου. Ήταν πριν από το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο τότε που αυτός ήταν ένα μικρό ξένοιαστο αγόρι. Μόλις είχε πάει στο σχολείο όταν ξέσπασαν κάποιες ταραχές στη Γερμανία. Σε όλο τον κόσμο είχε κάνει εντύπωση η στάση του Χίτλερ προς τους Εβραίους αλλά αυτό ήταν ένα καζάνι που έβραζε από χρόνια πριν.

Η οικογένεια του Γιοέλ κατοικούσε στη Θεσσαλονίκη. Ο πατέρας του διατηρούσε τυπογραφείο στο κέντρο της πόλης και η μητέρα του ήταν δασκάλα. Τα άλλα τρία αδέρφια του, μεγαλύτερα απ' αυτόν, βοηθούσαν στο μαγαζί του πατέρα τους τυπώνοντας βιβλία και μια εφημερίδα που κυκλοφορούσε μια φορά την εβδομάδα. Τα άρθρα της ήταν όλα σχετικά με την κανονική κατάσταση

στον κόσμο. Ζούσαν άνετα. Ο Γιοέλ αγαπούσε υπερβολικά τη μητέρα του. Δεν ξεκολούσε από κοντά της. Έτσι εκείνη αναγκάστηκε να τον πάρει μαζί της στο σχολείο που εργαζόταν. Τον έγραψε ένα χρόνο πιο νωρίς για να τον έχει υπό την εποπτεία της. Όταν τον ρωτούσαν τι θα γίνει όταν μεγαλώσει απαντούσε θαρραλέα: «Τυπογράφος. Θα γράφω βιβλία για παιδιά. Όχι παραμύθια με δράκους, αλλά παραμύθια με καλούς βασιλιάδες και ευτυχισμένους υπηκόους».

Αυτά τα όνειρα έκανε ο Γιοέλ τότε. Τώρα; Τώρα είχα δίπλα μου έναν ταλαιπωρημένο άνθρωπο χωρίς προορισμό, πότε φιλοξενούμενο στο μικρό δωματάκι του παππού μου και πότε να κλαίει σε ξένο τάφο.

Ξάφνου μας τύλιξε το σκοτάδι. Μόνο τ' αναμμένα καντήλια των τάφων μας συντρόφευαν.

- «Έλα, πάμε» του είπα. «Νύχτωσε».

- Πού θα πάμε;

- Σπίτι μου, να πληθείς, ν' αλλάξεις και να μείνεις λίγες μέρες μαζί μας.

- «Δεν μπορώ να 'ρθω, σε ντρέπομαι» είπε κατεβάζοντας το ψαρό του κεφάλι όσο πιο χαμηλά μπορούσε.

- Με ντρέπεσαι; Γιατί;

- Θυμάσαι τότε στο λεωφορείο;

- Ναι θυμάμαι. Ήταν το πρώτο ερωτικό μήνυμα που πήρα και το μπουκέτο τα αγριολούλουδα που μου πρόσφερες έξω από την εκκλησία του παππού μου ήταν αποκάλυψη για μένα.

- Εκείνο το φιλί που σου 'στειλα ήταν και για μένα το πρώτο.

- Δεν σε πιστεύω, τόσο μεγάλο αγόρι και έστελνες το πρώτο σου φιλί;

- Ναι, πίστεψέ με. Ήταν το πρώτο αλλά και το τελευταίο.

Σωπάσαμε. Πήραμε το δρόμο για την έξοδο του κοιμητηρίου. Μόλις μας είδε ο φύλακας μας μάλωσε.

- Τι κάνετε τέτοια ώρα στο νεκροταφείο; Φύγετε γρήγορα! Πρέπει να κλείσω την πόρτα. Οι νεκροί θέλουν την ησυχία τους...

Είναι ένας βαρύς χειμώνας των γηρατειών μου. Φέτος κρυώνω πιο πολύ από πέρσι. Όπως κάνω ζάπινγκ στα κανάλια της τηλεόρασης ψαρεύοντας για μια καλή

είδηση, ξαφνιάζομαι.

- «Αγαπητοί τηλεθεατές, σήμερα το βράδυ θα συνδεθούμε ζωντανά με το ψυχιατρείο Αθηνών. Θα σας μεταδώσουμε τα μηνύματα που 'στειλαν οι τρόφιμοι του ιδρύματος προς τους δικούς τους. Είναι μία προσφορά που τους την οφείλουμε. Μαζί τους από την πρώτη στιγμή της εκδήλωσης έως την τελευταία θα βρίσκεται ο πρώτος πολίτης της χώρας. Η γιορτή είναι αφιερωμένη στην αλλαγή της χιλιετίας».

Οργίστηκα. Άκου τι σκέφτηκαν για να μείνουν στην επικαιρότητα! Τι μήνυμα να στείλει ένας ψυχικά άρρωστος άνθρωπος; Άραγε θυμάται; Ξέρει ποιος τον αγαπούσε; Κι αν κάποιος τον αγαπάει γιατί δεν πάει να τον δει στο ίδρυμα; Για ποιο λόγο ο άρρωστος να στείλει μήνυμα; Μήπως δεν πλησιάζει κανείς τους ψυχικά άρρωστους; Αποφάσισα να παρακολουθήσω την εκδήλωση. Γέμισα την τσαγιέρα μου με τσάι του βουνού και νερό και την έβαλα στο μάτι της κουζίνας να βράσει. Το σφύριγμα της τσαγιέρας ήταν δυνατό. Ξύπνισα τη στιγμή που άρχιζε η γιορτή. Η αίθουσα ήταν γεμάτη κόσμο. Σ' έναν τοίχο είχαν ζωγραφίσει τον ήλιο την ώρα που ανέτειλε. Οι μουσικοί έπαιζαν χαρούμενους σκοπούς και ο πρώτος πολίτης της χώρας στρογγυλοκαθισμένος στην χειροποίητη πολυθρόνα του μειδιούσε αμήχανα.

Γέμισα τη μεγαλύτερη κούπα μου με καυτό τσάι και πήρα θέση απέναντι στην τηλεόραση. Ο πρώτος άνδρας που έστειλε μήνυμα, στην τρίτη λέξη έβαλε τα κλάματα. Μια νοσοκόμα τον πλησίασε, του έβαλε κάτι στο στόμα και τον πήρε παράμερα. Η δεύτερη ήταν γυναίκα. Μια νέα γυναίκα που ρώταγε γιατί την άφησε ο άντρας της. Ο τρίτος ήταν ένας λεπτός, ψηλός, με λευκό κεφάλι, τρεμάμενα χέρια και βραχνή φωνή.

- Η βαλίτσα μου είναι γεμάτη αλλά δεν ταξιδεύω πια. Πού να πάω; Τα πόδια μου δεν με βοηθούν ν' ανέβω το ανηφορικό μονοπάτι. Στα νεκροταφεία δεν μ' αφήνουν πια να κλαίω σε ξένους τάφους, και το μήνυμα που έστειλα κάποτε σε ένα κορίτσι ακόμα δεν έφτασε. Η βαλίτσα μου είναι γεμάτη γράμματα που δεν τα 'στειλα ποτέ. Κανείς δεν θα καταλάβει την τρελή μου γλώσσα. Κανείς δεν ξέρει τι σημαίνει: ΑΓΑΠΗ, ΣΥΓΓΝΩΜΗ, ΕΙΡΗΝΗ.

Η βαλίτσα μου είναι γεμάτη αλλά δεν ταξιδεύω πια...

Η φυσιολογία του Εβραίου στη Νεώτερη Ελληνική Λογοτεχνία

Το 1990 το περιοδικό μας «Χρονικά», που εκδίδεται επί είκοσι τρία χρόνια, κυκλοφόρησε ειδικό τόμο με θέμα «Η φυσιολογία του Εβραίου στη Νεώτερη Ελληνική Λογοτεχνία».

Στον τόμο αυτόν περιελήφθησαν όσα κείμενα (πεζά και ποιητικά) για τους Έλληνες Εβραίους μπορέσαμε να συλλέξουμε τότε. Με τον καιρό ήλθαν σε γνώση μας κι άλλα σχετικά κείμενα, ενώ - παράλληλα - η δημοσίευση αυτή έδωσε την ευκαιρία σε μελετητές της λογοτεχνίας να κυκλοφορήσουν ειδικές μελέτες για το θέμα (Εβραϊσμός, Κατοχή, Ολοκαύτωμα κ.λπ.).

Επειδή προτιθέμεθα να εξετάσουμε τη δυνατότητα επανέδοσης συμπληρωμένου του τόμου αυτού, παρακαλούμε όσους έχουν δημοσιευμένα κείμενα για τους Έλληνες Εβραίους όπως μας αποστείλουν (στη διεύθυνση Βουλής 36, 105 57 Αθήνα) ένα αντίτυπο του σχετικού δημοσιεύματος (στο πρωτότυπο ή σε φωτοτυπία). Σε κάθε περίπτωση παρακαλούμε να σημειώνεται ο πλήρης τίτλος του βιβλίου ή του περιοδικού που έγινε η δημοσίευση, το έτος έκδοσης, ο εκδότης, οι αριθμοί των σελίδων στις οποίες έχει καταχωρηθεί το δημοσίευμα, καθώς κι ένα σύντομο βιογραφικό (μέγεθος μιας παραγράφου) του συγγραφέως.

Βιβλίο

PAULO COELHO:

Το Πέμπτο Βουνό

(Αθήνα: «Νέα Σύνορα» - Α.Α. Λιβάνη, 1998)

Ναι, ακόμα και στην εποχή μας, ο Άνθρωπος μπορεί να ελπίζει, να ονειρεύεται:

Ένα όνειρο που ζωντανεύει και πλημμυρίζει τον αναγνώστη, με εσωτερική ομορφιά και δύναμη, αλλά και μαγικές πινελιές που τον ξεκολλούν από το τετριμμένο, την ρουτίνα της καθημερινότητας και τον κομπορρομισμό της εποχής μας, ξεχύνονται από τις σελίδες του βιβλίου «Το Πέμπτο Βουνό» (1996) του Βραζιλιάνου συγγραφέα Πάουλο Κοέλο.

Το μεγαλόπνοο αυτό έργο που δικαιώνει τη φήμη του Κοέλο ως μεγάλου συγγραφέα αναφέρεται στην φιλοξενία του προφήτη Ηλία, από μια χήρα στην Σαρεπτά (ή Ακμπά) της Φοινίκης.

Η ιστορία τοποθετείται στις αρχές του 870 π.Χ.

Η Φοινίκισσα πριγκίπισσα Ζεζάβελ, γυναίκα του βασιλιά Χαάβ του Ισραήλ κυνηγά τον προφήτη Ηλία, ο οποίος μετά από εντολή του Θεού εγκαταλείπει το Ισραήλ και πηγαίνει στην Σαρεπτά της Φοινίκης.

Αντιμέτωπος με ένα περιβάλλον ζυμωμένο με προλήψεις και παλιές παραδόσεις, ο προφήτης κινδυνεύει να θανατωθεί από τους Φοίνικες. Μετά όμως από ένα θαύμα που έκανε - ανέστησε το παιδί της χήρας που τον φιλοξενεί - οι Φοίνικες τον τιμούν ως ένα πρόσωπο που έχει την εύνοια των θεών.

Τους βοηθά να λύνουν τις διαφορές τους και ακούν πάντα με προσοχή τη γνώμη του στα σημαντικά ζητήματα της χώρας.

Οι Ασσύριοι καταλαμβάνουν το Ακμπά, η χήρα πεθαίνει, και ο Ηλίας ξαναχτίζει, με τη βοήθεια των γυναικοπαίδων και των γερόντων που απέμειναν, την πόλη.

Τώρα πια, περ' από οράματα και αγγέλους που τον καθήθηναν παλιότερα για τις αποφάσεις του, παίρνει τη ζωή στα χέρια του.

Έτσι αποφασίζει ο ίδιος για την τύχη και για την πορεία του, ενώ το αγόρι της χήρας μεγαλώνει μαζί του και επιπλέον διδάσκεται απ' αυτόν.

Αφού οργάνωσε ξανά την πόλη, άγγελος Κυρίου του ζητά να επιστρέψει στο Ισραήλ. Ο προφήτης παίρνει έτσι τον δρόμο της επιστροφής. Το αγόρι έγινε κυβερνήτης της πόλης, η οποία πολύ αργότερα (το 701 π.Χ.), πέφτει στα χέρια της Ασσυρίας.

Ο συγγραφέας εμπνευσμένος από αρχαίες παραδόσεις, την Ιστορία, την Αγία Γραφή, μας χαρίζει ένα έργο νοτισμένο από μια μαγευτική ατμόσφαιρα που συνθέεται από το ξεδίπλωμα των γεγονότων, των σκέψεων, των χαρακτηρισμών και από την έντονη αισθαντικότητα του βιβλίου.

Έτσι ο Κοέλο, με φιλοσοφική διάθεση, προβληματίζεται επάνω σε υπαρξιακά ερωτήματα, κάνοντας βαθιές τομές στον ρόλο του ανθρώπου μες τον κόσμο: τοποθετεί τον άνθρωπο και τον προφήτη, αντιμέτωπους με τον Θεό.

Η συνομιλία του ανθρώπου με τον Θεό, το βουνό, απ' όπου «όλα τα βλέπουμε μικρά», απ' όπου, «μπορείς να καταλάβεις πόσο μεγάλος είναι ο κόσμος και πόσο απέραντος είναι ο ορίζοντας», όπου ο Θεός διατάζει τους προφήτες να μιλούν μαζί του, όπως γράφει ο Κοέλο, ξεφεύγουν περ' από την σφαίρα του συνηθισμένου. Το Πέμπτο Βουνό που δεσπόζει στη ζωή των κατοίκων του Ακμπά, βγαίνει μέσ' απ' τους αιώνες και τους μύθους τους.

Οι μύθοι των λαών, το Θείο, η ομορφιά που μπορεί να υπάρχει στις παραδόσεις τους, ο Άνθρωπος

που παίρνει αποφασιστικά και δυναμικά τη ζωή στα χέρια του, που έχει ένα σκοπό στη ζωή του, είναι «μαγικά» για κάθε εποχή και για κάθε συγγραφέα.

Και ο Κοέλο αυτά τα αποκρυπτολόγησε στο έργο του, μέσα από μηνύματα αισιοδοξίας, ελπίδας, υμνώντας τον δυναμισμό.

Ο προφήτης Ηλίας, διώχνει μακριά τα χαλάσματα της Σαρεπτά, και φτιάχνει ένα καινούργιο μέλλον, μια καινούργια πόλη που σαν τον φοίνικα ξαναγεννιέται μέσ' από τις στάχτες της.

Ο συγγραφέας συνομιλεί ο ίδιος με τον Θεό. Βαθύς ο στοχασμός του για την πορεία και τον σκοπό της ύπαρξης του ανθρώπου πάνω στη γη.

Ο Άνθρωπος στον Κοέλο πρέπει να δίνει νόημα στη ζωή του, για να ζήσει το προσωπικό του όνειρο και να μάθει μέσα από τον αγώνα του, πώς να γίνει άξιος πολεμιστής και κατακτητής της ζωής.

Το «Πέμπτο Βουνό» έχει πολύτιμα αποστάγματα σοφίας συνδυασμένα μέσα από ένα μεστό λόγο, μέσα από ένα άνετο γράψιμο, με σημνές και διαλόγους που αντανακλούν δύναμη.

Με ζωντανές εικόνες και περιγραφές το βιβλίο αυτό είναι φορτισμένο όχι μόνο με μια ποιητική αχλή, αλλά είναι νωτισμένο επίσης με ένα βαθύ μεγαλείο.

Ο Άνθρωπος - προφήτης επαναστατεί ενάντια στην καθημερινότητα, που απορροφά τον Άνθρωπο μακριά από το νόημα της ζωής και την παρουσία του Θεού.

Έτσι όταν το αγόρι της χήρας ρωτά τον Ηλία: «Πού είναι τα λόγια του Κυρίου;», ο προφήτης απαντά: «Παντού σε όλον τον κόσμο. Αρχεί να προσέξεις τι γίνεται γύρω σου, τι συμβαίνει στην ίδια σου τη ζωή και θα ανακαλύψεις πού - κάθε στιγμή κάθε λεπτό - κρύβει το λόγο Του και το θέλημά Του. Προσπάθησε να κανείς ό,τι Σου ζητά, γιατί αυτός είναι και ο λόγος που ήρθες στον κόσμο»⁽²⁾.

Μέσα σε έναν κόσμο που φορά

το προσωπείο της αλλοτροίωσης, απορροφημένο στην ανελήθη τριβή της καθημερινότητας, όπου η μηχανή και το μετέον βάζουν μεταλλικές παρωπίδες στον σύγχρονο άνθρωπο, τον απομακρύνουν από την ομορφιά της ζωής και τη σοφία που έδωσε ο Θεός στον κόσμο. «Το Πέμπτο Βουνό» του Πάουλο Κοέλο, έρχεται με ένα κλωνάρι αμυγδαλιάς πάνω από τα χαλάσματα του πολέμου, αλλά και πάνω από τις υψικάμινους των εργοστασίων.

Σπρώχνει τον παραπέοντα Άνθρωπο στον προβληματισμό αλλά και κοντά στον Θεό, τον ωθεί να βρει ένα νόημα στη ζωή του, αποκρυσταλλώνει την ομορφιά της ζωής, ξυπνώντας τον έτσι από τον λήθαργο στον οποίο εγκυμονεί να τον βυθίσει η καθημερινότητα, προβολάει την αξία της παράδοσης και της Ιστορίας στην πορεία του ανθρώπου.

Ο Πάουλο Κοέλο ανέρχεται πέρ' απ' τις εποχές και τα χρονικά όρια που χρησιμοποιούν οι άνθρωποι. Βαδίζει σε έναν ωκεανό ιδεών, σε μια διάφανη διαχρονικότητα. «Το Πέμπτο Βουνό», μετουσιώνει την υπαρξιακή αγωνία και τους στοχασμούς των ηρώων του σε αξίες και ιδανικά, για ένα καλύτερο κόσμο, τοποθετώντας την ανθρωπιά σε ένα βάθος πολύ ψηλότερο από αυτό που της παραχωρούν οι ταραχμένοι καιροί μας.

Στον σκληρό κόσμο που ζούμε, όπου κλονίζονται οι αξίες και τα ιδανικά, «Το Πέμπτο Βουνό» δείχνει έναν φωτεινό δρόμο για τον αιώνιο Άνθρωπο.

Ο σύγχρονος Άνθρωπος βαδίζει σε μια γρανίτη πυραμίδα, όπου πασχίζει να τοποθετήσει τις κατακτήσεις του τεχνικού πολιτισμού του.

Στην κακή χρήση τους όμως, και τη σύγχυση που τον χαρακτηρίζει, η χρυσή πέννα και η σοφία του καλλιτέχνη - προφήτη σώζει.

Αμαλία Δημ. Κοκκίνου
Δρ. Μουσικολογίας

Επιστολές στα “Χρονικά”

Η προσφορά των Ισραηλιτών:

Ο κ. Δημ. Γιαννακόπουλος - Ωρολογάς - Αγ. Παρασκευή Αττικής μας γράφει:

«Με αφορμή την τελευταία επέτειο του Ολοκαυτώματος, θα ήθελα να παραθέσω ορισμένες σκέψεις μου.

Θα πίστευε κανείς ότι οι ιδέες του Διαφωτισμού θα έβρισκαν μια για πάντα ορισμένες απαιτήσεις εκφάνσεις του αντισημιτισμού

και ότι επιτέλους τα πογκρόμ, τα γκέτο και οι διώξεις εναντίον των Εβραίων θα καταδικάζονταν στις μνήμες των Ευρωπαίων όπως ακριβώς καταδικάστηκαν οι μεσαιωνικές πρακτικές της Ιερής Εξέτασης; Είναι λίγο δύσκολο να πιστέψει κανείς, ότι μεσούντος του 20ου αιώνα έλαβε χώρα ένα έγκλημα κατά της ανθρωπότητας.

Αυτό που εξοργίζει όλους όμως, είναι η δικαιολογία που ανασύρθηκε από τα βάθη του ζόφους ορισμένων αμφίβολων μυαλών, ότι οι Εβραίοι έπρεπε να εξοντωθούν γιατί ανήκαν τάχα σε μια κατώτερη και επικίνδυνη φυλή.

Και αναρωτιέμαι γιατί ορισμένοι παρα-

γνωρίζουν την τεράστια προσφορά των Ισραηλιτών στην πορεία του πλανήτη προς το καλύτερο. Γιατί ξεχνάνε ότι Εβραίοι ήταν ο Χριστός, ο Αϊνστάιν, ο Φρόντ, ο Σπινόζα, ο Μαρξ, ο Ντιοσέλι, γιατί ξεχνάνε τη συμβολή του Ισραήλ στη διαμόρφωση όλων των μονοθεϊστικών θρησκειών, γιατί ξεχνάνε την αδιαμφισβήτητη υπεροχή των Εβραίων στη σύγχρονη καπιταλιστική οικονομία, το εμπόριο, τον κινηματογράφο και τις επιστήμες.

Στο όνομα της κοινής λογικής, γιατί; Δεν είμαι Εβραίος και είμαι μόλις 33 ετών, αλλά συμπάσχω, ναι, είμαι και εγώ ένας που σύρθηκε στο Αουσβιτς και την Τρεμπλίνκα».

Σύλληψη των Εβραίων στα Ιωάννινα 25.3.1944. (Από το Αρχείο Ισαάκ Ντόστη).

Αρνητισμός και Ολοκληρωτισμός

Συνέχεια από τη σελ. 2

μόνο το πνεύμα είναι ικανό να την εισαγάγει στο πραγματικό, επέχει θέση θεμελίου κάθε ορθολογικής σκέψης. Είναι σαφές ότι η στάση που συνίσταται στο να αρνείται την ύπαρξη των θαλάμων αερίων ή της ναζιστικής εξόντωσης δεν μπορεί να αποκληθεί απλώς άρνηση, έστω και αν αυτή ανάγεται σε σύστημα. Εξάλλου, οι αρνητές δεν ανάγουν, σε καμία περίπτωση, τη στάση τους σε σύστημα: δεν αρνούνται, παραδείγματος χάρη, την ύπαρξη της Ιωάννας της Λωραίνης ή αυτή του στρατάρχη Πεταίν. Δεν είναι σκεπτικιστές οι οποίοι θα εξωθήσουν την ιστορική τους κριτική μέχρι την υπερβολική αμφιβολία. Ακριβώς το αντίθετο, εμφανίζονται έμπλεοι βεβαιοτήτων και ανάγουν τις φαντασιώσεις τους σε δόγματα. Διαπιστώνουμε ότι δεν υπάρχει λέξη για να χαρακτηρίσει τη στάση τους. Δεν πρόκειται για ψέμα, ούτε για πρόκληση, ούτε για ύβρη: ο ψεύτης, ο προβοκάτορας και ο υβριστής γνωρίζουν αυτό που κάνουν και δεν προσχωρούν σε αυτό. Ούτε μπορούμε να μιλήσουμε για σφάλμα, γιατί θεμελιακά αυτό διαφεύγει από αυτόν που το κάνει, ενώ αναζητά την αλήθεια. Μήπως είναι μια ψευδαισθησιολογία; Η λέξη μας φαίνεται ανίσχυρη, έπειτα, μία ψευδαι-

σθησιολογία επιβεβαιώνει το αντικείμενό της, ενώ εδώ είμαστε μέσα στην αρνητικότητα.

Η ΨΥΧΑΝΑΛΥΣΗ μπορεί να μας βοηθήσει να ανακαλύψουμε και να κατανοήσουμε αυτή την αρνητικότητα πέραν της άρνησης, καθ' ότι είναι αρνητικότητα εντεύθεν του λόγου. Μας προσφέρει την έννοια της απάρνησης (denegation) η οποία παραπέμπει στην εμπνεόμενη από το ασυνείδητο άρνηση την οποία το υποκείμενο αντιθέτει στην πραγματικότητα όπως αυτή είναι. Έτσι, η μητέρα η οποία στρώνει σε κάθε γεύμα σεργίτιο για το παιδί της το οποίο έχει πεθάνει στον πόλεμο, βρίσκεται σε μία κατάσταση απάρνησης. Είναι σαφές ότι αυτή η στάση δεν ανήκει στην τάξη της αμφιβολίας, ούτε της υποψίας, αλλά είναι ανορθολογική, η άρνηση που εκδηλώνει δεν συμμετέχει σε κανένα διάβημα για την αλήθεια. Το ίδιο συμβαίνει και για εκείνους τους οποίους αποκαλούμε αρνητές και που γι' αυτό το λόγο (ή μάλλον γι' αυτό το παράλογο) θα έπρεπε να τους αποκαλούμε απαρνητές (denegationnistes). Πράγματι, υπάρχει ένας τόσο εντερικός αντισημιτισμός σε ψυχικό επίπεδο γι' αυτόν που προσβάλλεται, ώστε το να αποδεχθεί την κατάσταση θύ-

ματος για τον Εβραίο εχθρό είναι μία ανυπόφορη αναπαράσταση.

Ο ΑΠΑΡΝΗΤΙΣΜΟΣ θέτει και ένα πρόβλημα λογικής, και μάλιστα δεοντολογίας: καταργώντας το πραγματικό, το οποίο είναι το πρώτο αντικείμενο του διαλόγου, καταργεί την προϋπόθεση του διαλόγου. Το να αντιπαράθεσαι με έναν απαρνητή ισοδυναμεί με το να προσπαθείς να εγχείεις νόημα και πραγματικότητα εκεί που πλέον δεν υπάρχει: καταλαβαίνουμε τότε ότι το μόνο που θέλει ο απαρνητής είναι αυτό. Κάθε πολεμική τον νομιμοποιεί, γιατί η διαμάχη προϋποθέτει τη συμμετρία, αν όχι την εκ των προτέρων ισότητα των θέσεων. Ο απαρνητισμός όμως δεν είναι μια θέση, αλλά η κατάργηση της προϋπόθεσης για τη δυνατότητα αντιπαράθεσης των θέσεων.

ΑΚΟΜΑ και αν αληθεύει ότι ο αιώνας μας δεν έχει το μονοπώλιο της ιστορικής και πολιτικής φρίκης, ο ολοκληρωτισμός είναι ένας καινοφανής τύπος καθεστώτος του οποίου σπέρματα μπορούμε να βρούμε στους παλιούς δεσποτισμούς, ωστόσο, παρουσιάζει νέες ιδιαιτερότητες. Η μία από αυτές αφορά τη χρήση της βίας. Όλοι οι παλιοί δεσποτισμοί επιδείκνυαν τα εγκλήματά τους εξαιτίας του αναζητούμενου τρομοκρατικού αποτελέσματος. Η τρομοκρατία του ολοκληρωτισμού είναι κρυμμένη. Ο Χίτλερ, στην ομιλία του της 6ης Οκτωβρίου 1943 στο Πόζναν, λέει στους αξιωματικούς των Ες - Ες ότι η σελίδα που μόλις έγραψαν (υπαινιγμός για τις εκστρατείες εξόντωσης οι οποίες εστρέφοντο κατά των Εβραίων και των αντιστασιακών) είναι ένδοξη, αλλά ότι δεν εγράφη και δεν πρόκειται να γραφεί ποτέ.

Ο ΛΑΚΑΝ ΕΠΛΑΣΕ την έννοια της απόρριψης (forclusion) για την κατανόηση της ψυχικής διαδικασίας η οποία προσιδιάζει στον ψυχωτικό και η οποία καταλήγει σε πραγματικό ρήγμα μέσα στον ειρμό του συμβολικού. Ενώ η απώθηση, χαρακτηριστικό του νευρωτικού, αρκείται στο να απωθεί μία ανυπόφορη πραγματικότητα, η απόρριψη φαντασιώνεται έναν σχεδόν παραληρηματικό τρόπο της απουσίας της. Ο ολοκληρωτισμός - και ως προς αυτό ακόμα το στοιχείο διαφοροποιείται από τους παλιούς δεσποτισμούς - είναι ένα καθεστώς απόρριψης. Δεν αρκείται στο να αρνείται τα εγκλήματά του - στάση του οποιουδήποτε λογικού εγκληματία - αρνείται ότι τα εγκλήματά του έχουν υπάρξει στον αιώνα τον άπαντα. Αρνείται αναδρομικά ακόμα και την ύπαρξη του θύματος. Οι δήμιοι

των Ες - Ες γνώριζαν εκ των προτέρων ότι, καταστρέφοντας τα ίχνη του εγκλήματός τους, εξάλειψαν για πάντα τα θύματά τους. Και πίστευαν ότι, καταστρέφοντας κάθε ίχνος των θυμάτων τους, απαλείφουν μέχρι και την ανάμνηση των θυμάτων τους. Με την έννοια αυτή, μπορούμε να μιλήσουμε για μεταφυσικό έγκλημα. Ο Χίτλερ είχε εμπιστευθεί σε συνδαιτημόνες του ένα από τα σκοτεινά όνειρά του: όταν ο τελευταίος Εβραίος θα είχε εξοντωθεί στο 'Αουσβιτς, τα κτίρια θα καταστρέφονταν και στη θέση τους θα δημιουργούνταν ένα δημόσιο πάρκο με λιμνούλες και παιδικές χαρές και έτσι σε αυτό τον επιτέλους «καθαρό από τους Εβραίους κόσμο» κανένας δεν θα ξέρεει ότι κάποτε υπήρξαν Εβραίοι. Φυσικά, όλα τα βιβλία θα είχαν λογοκριθεί, ξαναγραφτεί και πλυθεί από κάθε ρύπο.

Ο ΚΛΑΟΥΖΕΒΙΤΣ ΕΛΕΓΕ ότι ο πόλεμος είναι η συνέχεια της πολιτικής με άλλα μέσα. Ο απαρνητισμός είναι η συνέχεια του ολοκληρωτισμού με άλλα μέσα. Υπάρχουν ακόμα και σήμερα άνθρωποι οι οποίοι είναι πεπεισμένοι για την ενοχή του λοχαγού Ντρέϋφους ή για την αυθεντικότητα των «Πρωτοκόλλων των Σοφών της Σιών» και, προφανώς, τίποτα δεν θα μπορέσει να τους μεταπείσει, αφού η θέση τους είναι απολύτως αδιάφορη στη διεργασία της απόδειξης. Το επιχείρημα των απαρνητών - μπορούμε να το αποκαλούμε επιχείρημα; - είναι ότι οι θάλαμοι αερίων δεν υπάρχουν γιατί δεν μπορούν να υπάρξουν. Εισαγγελείς των θυμάτων, συνήγοροι των δημίων, αρνούνται ότι υπήρξαν θύματα και δήμιοι, για να πουν καλύτερα ότι οι πραγματικοί δήμιοι είναι τα δήθεν θύματα, οι πραγματικοί δήμιοι.

ΕΤΣΙ, ΤΟ ΕΓΚΛΗΜΑ μετατοπίζεται: τα ερείπια της Δρέσδης και της Χιροσίμα ανασύρονται για να καλύψουν τους φούρνους του Άουσβιτς και της Τρεμπλίνκα. Το απλό γεγονός ότι υπήρξαν επιζήσαντες από τη γενοκτονία τους αρρρωσταίνει. Ο απαρνητισμός είναι παρanoiικός: η ύπαρξη των θαλάμων αερίων αποτελεί γι' αυτούς μια εβραϊκή - προφανώς - συνωμοσία. Αναφερθήκαμε προηγουμένως στην περίπτωση της μητέρας η οποία έχασε το παιδί της στον πόλεμο, αλλά η οποία αρνείται να αναγνωρίσει το πένθος της. Είναι αξιοσημείωτο ότι οι απαρνητές αρνούνται και αυτοί να αναγνωρίσουν έναν θάνατο, ωστόσο, ο λόγος ο οποίος τους ωθεί είναι αντίστροφος: ενώ η φτωχή μητέρα φαντάζεται το παιδί της ζωντανό γιατί δεν αντέχει το θάνατό του, οι απαρνητές φαντάζονται τους Εβραίους ζωντανούς γιατί δεν μπορούν να αντέξουν την ύπαρξή τους.

“CHRONIKA”

Organ of the Central Board of Jewish Communities in Greece

36, Voullis Str., 105 57 Athens, Greece, Tel.: ++301-32 44 315, fax: ++301-33 13 852

e-mail: hhkis@hellasnet.gr Web site: www.kis.gr

Summary of the Contents of issue 172, vol. 24

March - April 2001

✓ In his book titled "**Denial and Totalitarianism**", the French philosopher Christian Goden refutes the Nazis' and post-Nazis' arguments who refuse to recognize the Holocaust. Goden describes the psychotic disavowal of the truth, which is what the deniers of the Nazi atrocity do. We publish a passage of his essay as the main article of our magazine.

✓ We publish the first part of G. Aristarhis' research (1878 edition), on **plants** in the history of the Jews, **as they are presented in the Bible**.

✓ During Easter, some provinces of Greece used to have the custom to burn "Judah" (who is considered a traitor in the Christian religion) in effigy. Since 1891, 1910 and 1918, the Greek Orthodox Church banned this custom. We publish the corresponding circulars of the Church of Greece.

✓ Dr. Smuel Refael is professor at the Bar Ilan University in Israel. His father was from Thessaloniki and in his article titled "**Thessaloniki of mine**" the author refers to the remodeling of the city's Jewish life.

✓ **Fritz Haber** and **Albert Einstein** were two German Jews who had a completely different attitude towards Nazi persecutions. In his book "Einstein's world", Fritz Stern describes their attitude.

✓ In her poem, Lina Sabethai, a Jewish woman from Corfu (Ionian islands), describes **the Holocaust** on her island.

✓ We publish various historic evidence on the Jewish presence in the regions **Zante** and **Corfu** (Ionian islands), **Soufli** (Thrace) and **Florina** (Macedonia).

✓ We publish a short story by Despina Fragou - Gaidatzi, titled "**A suitcase full of memories**", which was awarded a prize on the anti-racial competition announced by the Greek State Radio and the Central Board of Jewish Communities in Greece, in the "Memory of Greek Jews Martyrs of the Holocaust".

✓ The issue closes with the book review of "The Fifth Mountain" by Paulo Coelho and a letter to the editor.

(Translation: Rebecca S. Camhi)

ΧΡΟΝΙΚΑ זכרונות

ΙΔΙΟΚΤΗΤΗΣ:

ΚΕΝΤΡΙΚΟ ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΟ
ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΕΚΔΟΤΗΣ - ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ:

Ο Πρόεδρος του Κ.Ι.Σ. ΜΩΨΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΗΣ

ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΓΡΑΦΕΙΩΝ:

Βουλής 36 • 105 57 ΑΘΗΝΑ Τηλ. 32.44.315-8

E-mail: hhkis@hellasnet.gr

Internet site: <http://www.kis.gr>

Τα ενυπόγραφα άρθρα εκφράζουν
τις απόψεις των συγγραφέων τους.

ΤΕΧΝΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ:

Πολιτικά Θέματα ΕΠΕ, Υψηλάντου 25 Αθήνα, τηλ.: 72 18 421

Διανέμεται Δωρεάν